

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Соціально гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

СТОРОЖ Тетяна Зеновіївна

Форми та способи соціальної роботи з учасниками бойових дій і членами їхніх сімей /Forms and methods of social work with combatants and their families

Спеціальність 231 – «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма – Соціальна робота
Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи СР-41
Т. З.Сторож

Науковий керівник :
к.ю.н., доцент
Яремко Оксана Михайлівна

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ А.Н.Гірняк

ТЕРНОПІЛЬ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. УЧАСНИКИ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНИ ЇХНІХ СІМЕЙ ЯК ОБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	
1.1. Соціально-правовий статус учасників бойових дій та членів їх сімей.....	7
1.2. Складні життєві обставини у які потрапляють учасники бойових дій та члени їх сімей : крізь призму сучасних реалій в Україні.....	12
Висновки до першого розділу.....	16
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХНІ СІМЕЙ	
2.1. Поняття та зміст соціальної роботи з учасниками бойових дій.....	18
2.2. Основні методи соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей.....	23
Висновки до другого розділу.....	33
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	
3.1. Емпіричне дослідження проблем, що виникають в учасників бойових дій та членів їх сімей.....	36
3.2. Основні проблеми соціального захисту учасників бойових дій та членів їх сімей.....	47
3.3. Напрями вдосконалення форм і способів соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей.....	50
Висновки до третього розділу.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із найважливіших напрямів у соціології є соціальна робота та соціально-психологічна адаптація людей, які побували в екстремальних умовах. Вона в свою чергу включає оцінку збереження їх здоров'я і працездатності після впливу на них екстремальних факторів, і ця проблема стає в даний час особливо актуальною. Широкомасштабна агресія російської федерації проти нашої держави зумовила потребу чисельного збільшення військовослужбовців, а це, у свою чергу, зумовлює потребу підвищення ефективності соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей [14].

З певною періодичністю, як свідчить історія як нашої країни, так і інших країн світу, виникають конфліктні ситуації, збройні конфлікти, стихійні лиха, надзвичайні ситуації. Учасники бойових дій після проходження військової служби повертаються до нормального життя і з ними майже не ведеться соціальна робота. Важливість соціального захисту учасників бойових дій та членів їх сімей, впливає з гуманістичного ставлення до людини, яка піддає ризику власне здоров'я та життя заради інтересів держави.

Варто відмітити, що в науковій літературі більша увага приділяється психологічному, а не соціальному аспекту адаптації та реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій. Кожний учасник бойових дій зберігає в пам'яті пережитий бойовий досвід, важкі втрати під час війни, наслідки поранень, контузій. Звичайно, це все істотно впливає на його емоційний та психологічний стан, породжує певні проблеми соціальної та професійної адаптації у мирних умовах. Ці зміни також відбиваються на особливостях міжособистісних відносин з близькими та рідними, на відносинах з оточуючими людьми.

У сучасних умовах збройного протистояння питання щодо соціального захисту учасників бойових дій та членів їх сімей та проведення ефективної соціальної роботи з ними є надзвичайно актуальним. Внаслідок російсько-

української війни значно збільшала кількість жертв воєнних дій та кількість військовослужбовців – учасників бойових дій. Учасники бойових дій (далі – УБД) – категорія довічна, і, відповідно соціальна підтримка повинна надаватися їм протягом усього життя. Держава сьогодні робить певні кроки щодо соціального забезпечення людей, які побували на війні. Однак досі процес надання такої допомоги недосконалий. УБД продовжують стикатися із матеріальними труднощами, житловими проблемами, питаннями підтримки здоров'я та реабілітації. Чинне законодавство не завжди забезпечує гідний розмір виплат та пенсій, на які може розраховувати учасник бойових дій. Ще одним важливим аргументом є потреба належної соціальної адаптації учасників бойових дій.

В Україні протягом останніх років спостерігається збільшення кількості учасників бойових дій. При цьому показники їхньої реабілітації залишаються на низькому рівні. Є проблеми законодавчого забезпечення функціонування суб'єктів державної системи соціального захисту та реабілітації. Вона має бути створена у структурі органів виконавчої влади, являти собою багаторівневу систему та здійснювати свою діяльність на принципах повсюдного патронажу над особами, які постраждали під час виконання військового обов'язку, на всій території України, починаючи з моменту визнання їх учасниками бойових дій. Очевидно, що важливо постійно вдосконалювати цей процес, розробляючи нові форми допомоги та оптимізуючи існуючі.

Джерельна база дослідження. Аналіз сучасних наукових джерел підтверджує той факт, що проблемні аспекти проведення ефективної соціальної роботи у цілому та, особливо, щодо належної соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями привертає увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Теоретичною основою дослідження стали нормативно-правові акти щодо правового статусу та соціальної підтримки учасників бойових дій. Зокрема, Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон України «Про соціальний і правовий

захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закон України «Про соціальні послуги», Указ Президента України «Про стратегію подолання бідності», а також Постанови Кабінету Міністрів України [48].

Проблемним аспектам соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями присвятили свої наукові дослідження В. Бастричев, Ю.Бриндіков, Г.Дубович, А.Дуля, О.Карпенко, О.Кобець, О.Логвінова, М.Лукашенко, Н.Островська, О.Рассказова, В. Савицький, Ю.Таран, В.Турбан, Шолудько, А.Шумейко та інші дослідники. У той же час, варто зазначити, що існуючі теоретичні підходи потребують подальшого удосконалення та розширення форм та способів проведення соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей, які б дозволяли ефективніше здійснювати практичну соціальну підтримку цієї категорії населення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з різними формами та способами соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей.

Предметом дослідження є проблемні аспекти організації соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей, основні напрямки вдосконалення форм та способів соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей.

Мета дослідження полягає у розкритті змісту соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей, проведенні аналізу проблем та перспектив організації соціальної роботи з учасниками бойових дій на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Завдання дослідження:

- розглянути теоретичні аспекти поняття соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей;
- проаналізувати нормативно-правові засади соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей;
- визначити основні форми та способи соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей;

– дослідити проблеми та перспективи організації соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей.

Методологія дослідження. При підготовці наукової роботи використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження, серед яких варто виокремити: аналіз та синтез. Використання вказаних методів дало можливість проаналізувати теоретичну базу дослідження, основні нормативно-правові акти, визначити основні проблемні аспекти розвитку системи соціального захисту УБД та членів їх сімей. Структурно-функціональний метод дав можливість проаналізувати основи державної політики щодо соціального захисту УБД та членів їх сімей. Також було використано методи моделювання та прогнозування, соціологічного аналізу. На етапі емпіричного дослідження було використано соціологічні методи анкетування.

Теоретичне значення дослідження полягає у аналізі існуючих підходів до організації соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей. Важливість роботи визначається тим, що результати та висновки можна використовувати як матеріал для теоретичних узагальнень та подальшого, глибшого розуміння соціальної роботи з учасниками бойових дій. Зазначені у дослідженні принципи організації соціальної роботи з учасниками бойових дій, особливості та тенденції її системної взаємодії можуть бути використані у складанні та коригуванні соціально-реабілітаційних програм, нових моделей роботи Центру з соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій, а також у розробці напрямів соціальної політики держави з цією категорією населення.

Практичне значення дослідження полягає у вивченні проблем та перспектив організації соціальної роботи з учасниками бойових дій на регіональному рівні та виробленні рекомендацій щодо вдосконалення даного виду діяльності.

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

УЧАСНИКИ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНИ ЇХНІХ СІМЕЙ ЯК ОБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1. Соціально-правовий статус учасники бойових дій та членів їх сімей

У сучасних умовах відбуваються істотні зміни в політичній, економічній та соціальній сферах суспільного життя, які зумовлені збройною агресією російської федерації про нашої держави. Це все негативно впливає на наше суспільство, породжує певні психологічні проблеми, особливо, що стосується людей, які мають бойовий досвід. Оголошення воєнного стану, наслідки війни визначають потребу якісних змін у проведенні соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей. Мова йде в основному про людей, які виявилися переважно невідповідними до таких складних викликів життя, які пов'язані з тривалою відсутністю від своїх рідних, особливим психологічним навантаженням, складними умовами перебування на війні.

Конституція України у статті 46 закріплює право громадян на соціальний захист [20]. Варто відмітити, що це положення передбачає розширене тлумачення, оскільки визначає «та в інших випадках, передбачених законом» і законодавець враховує особливі умови, певні форс мажорні обставини, коли поняття «соціальний захист» повинно поширювати свої межі, розширювати сферу свого використання. Вважаємо, що до вказаних особливих випадків слід віднести потребу соціального захисту учасників бойових дій.

У результаті російської агресії, ведення активних бойових дій на території України питання статусу учасника бойових дій набуло особливої актуальності для десятків тисяч військовослужбовців Збройних сил держави. Російська агресія та негативні наслідки, які вона породжує зумовлюють

питання належної соціальної підтримки УБД та членів їх сімей. Мова йде про те, що в таких складних умовах військовослужбовці та члени їх сімей потребують належного соціального захисту та соціальної допомоги. Як зазначає О. Логвінова, «військовослужбовці захищають державу у складних соціально-психологічних і самі мають потребу у соціальному захисті і соціальній допомозі, тому є об'єктами проведення належної соціальної роботи з ними та членами їх сімей» [25, с. 63].

Відстоювання демократичного розвитку нашого суспільства, орієнтація на загальновизнані правові принципи визначають вектор розвитку соціальної роботи. Основою соціальної роботи має бути її спрямованість на забезпечення справедливого, шанобливого та гуманного ставлення всього суспільства до осіб, які у таких складних умовах збройного протистояння відстоюють незалежність нашої держави, захищають державний суверенітет. Адже військовослужбовці піддаються негативному впливу багатьох несприятливих чинників, переживають складні стресові ситуації, наслідки контузій та серйозних поранень.

Спеціалісти вважають, що участь у військових діях слід відносити до таких травм, що мають високий ступінь інтенсивності та тривалий вплив на життя людини. Участь у військових діях зумовлює істотні зміни у людському світогляді, проявах поведінки, впливає на способи діяльності та особливості міжособистісного спілкуванні військовослужбовців. Перебування тривалий час в умовах з постійною загрозою для життя, втрата бойових товаришів, перебування під обстрілами такі умови істотно відрізняється від умов звичного життя у мирний час. В умовах бойових дій істотно змінюються моделі поведінки військовослужбовців, що значно ускладнюють процес адаптації УБД до умов мирного життя, ускладнюють взаємовідносини з членами сім'ї, колегами по роботі та в загальному до життя в соціумі [49, с.64].

Правовий статус учасника бойових дій чітко визначається статтями 5 та 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року з відповідними змінами. Зокрема, до УБД віднесено

осіб, «які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час» [41]. Згідно положень чинного Закону, до УБДвідносять:

– «військовослужбовців Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Служби зовнішньої розвідки України, Служби безпеки України, особи рядового, начальницького складу і військовослужбовців Міністерства внутрішніх справ України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» [41]. Також до цієї категорії відносять осіб, які «приймали участь в антитерористичній операції, або які за рішенням відповідних державних органів були направлені для участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки або у відрядження в держави, де в цей період велися бойові дії» [41];

– «УБД на території інших країн – військовослужбовців Радянської Армії, Військово-Морського Флоту, Комітету державної безпеки, особи рядового, начальницького складу і військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ колишнього Союзу РСР (включаючи військових та технічних спеціалістів і радників), працівники відповідних категорій, які за рішенням Уряду колишнього Союзу РСР проходили службу, працювали чи перебували у відрядженні в державах, де в цей період велися бойові дії, і брали участь у бойових діях чи забезпеченні бойової діяльності військ (флотів)» [41];

- всіх учасників бойових дій Другої світової війни;
- ветеранів УПА, Поліської Січі та підрозділів ОУН та інші [41].

Право на статус учасників бойових дій, відповідно до Закону України, мають близько 20 категорій осіб.

Здійснення державної політики соціального захисту УБД передбачає проведення цілеспрямованої та системної діяльності органів державної влади щодо належного забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів

їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників шляхом надання відповідного гарантування соціального захисту їм та пільг, що передбачено нормами чинного законодавства. Варто відмітити, що основою такої діяльності має бути принцип соціальної справедливості [49]. Цей принцип спрямований на чітке визначення конкретного обсягу належних їм пільг та відповідних гарантій під час формування та реалізації необхідних заходів, що забезпечать адаптацію ветеранів війни до життя в мирних умовах, надання їм відповідної соціальної підтримки, соціального забезпечення для нормальної соціальної адаптації.

Соціальна робота та захист УБД передбачають здійснення системи заходів, спрямованих на створення умов, які забезпечують їх економічний та моральний добробут, надають додаткові права та гарантують їм пільги, зокрема, щодо медичного, протезно-ортопедичного обслуговування, забезпечення можливостей санаторно-курортного лікування, забезпечення лікувальними засобами та виробами медичного призначення [43].

Люди, які сьогодні займаються соціальною роботою, повинні мати на увазі, що УБД – це люди зі своєрідним життєвим досвідом. Ця категорія потребує особливого підходу. Прихильник критичного підходу Герберт Маркузе стверджував, що толерантність є однією зі складових здорового суспільства, також він вважав, що толерантність можуть виявляти сильні та добродішні люди [13]. Іншими словами, для того, щоб сучасне суспільство було повноцінним, слід терпимо ставитись до учасників бойових дій, які потребують соціальної роботи, захисту та допомоги. Необхідно допомогти військовослужбовцям адаптуватися до суспільного життя. Для вирішення цієї проблеми потрібно задіяти всі сили, залучати різні громадські, комерційні організації.

Положеннями Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та Постанови Кабінету Міністрів України № 413 від 20 серпня 2014 року визначено основні засади отримання статусу учасника бойових дій для осіб, які брали безпосередню участь у здійсненні заходів, які

спрямовані на забезпечення національної безпеки і оборони, спрямовані на відсіч і стримування збройної агресії [38]. Ще одним важливим документом є Постанова Кабінету Міністрів України № 1452 від 29 грудня 2021 року, яка визначає порядок та процедуру надання статусу учасника бойових дій [37].

Положення статті Закон України № 2011-ХІІ від 20 грудня 1991 року визначено, що соціальний захист військовослужбовців є діяльністю (функцією) держави, яка «спрямована на визначення цілісної системи таких правових і соціальних гарантій, які мають забезпечувати реалізацію прав і свобод, які гарантовані Конституцією України. Це пов'язано із прагненням держави належним чином задовільняти основні матеріальні та духовні потреби військовослужбовців, які визначаються особливим видом їх службової діяльності, правовим статусом в суспільстві, необхідністю підтримувати соціальну стабільність у військовому середовищі» [40]. Тобто, це право пов'язане з необхідністю важливих гарантій для військовослужбовців та членів їх родин у ситуаціях, за умови повної, часткової або тимчасової втрати працездатності чи втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, за умови непрацездатності за віком, а також в інших випадках, які передбачені нормативно-правовими актами.

Участь військовослужбовців у бойових діях призводить до певних порушень у їхній життєвій діяльності, породжує появу несприятливих особистісних змін та негативно впливає на стан їхнього здоров'я. Після повернення до мирного життя військовослужбовців переслідують нові стресові ситуації, що пов'язані з їх соціально-професійною адаптацією, соціалізацією, самореалізацією, нерозумінням близьких тощо [5, с. 7]. Отже, учасники бойових дій та члени їх сімей потребують підвищеної соціальної уваги, організації ефективної соціальної роботи щодо їх комплексної реабілітації, надання їм належної та всебічної соціальної підтримки.

1.2.Складні життєві обставини у які потрапляють учасники бойових дій та члени їх сімей : крізь призму сучасних реалій в Україні

Збройна агресія росії зумовила цілу низку доволі складних ситуацій, які стали надзвичайно складними та стресовими для різних верств населення. Мирні жителі, члени родин військовослужбовців, вимушені переселенці, родини загиблих, волонтери і всі, хто допомагає потерпілим, військовослужбовці, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, демобілізовані військовослужбовці переживають зараз складні часи. Всім цим категоріям населення важко адаптуватися до нових складних обставин, нелегко і в повсякденному житті. За таких умов у людей погіршується самопочуття, впливає на стан психічного здоров'я, на емоційний стан, можуть загострюватися уже існуючі проблеми, пов'язані зі здоров'ям, а також з'являються нові [33, с.6].

Проблемні аспекти проведення ефективної соціальної роботи з військовослужбовцями, які звільняються у запас є актуальними не лише для України у сучасних умовах збройного протистояння. Подібні проблеми присутні і в інших країнах, суспільства яких переживають складні наслідки збройних конфліктів. Існуючий міжнародний досвід соціальної реабілітації та адаптації звільнених у запас військовослужбовців підтверджує той факт, що дана проблема є невід'ємною складовою соціально-економічної політики держав. Країни-члени НАТО та Європейського Союзу виділяють значні фінансові ресурси на вирішення зазначених проблем [2, с. 66].

Ветерани та УБД – це одна з найуразливіших категорій громадян, які потребують спеціальної підтримки та захисту, як з боку суспільства, так і з боку держави [32, с. 48]. Статус УБД представляє сукупність додаткових прав та гарантій соціального захисту, і навіть заходів соціальної підтримки,

встановлених державою. Статус надається для забезпечення їм гідного рівня життя, пошани та поваги у суспільстві.

Участь військовослужбовців у бойових діях може зумовити порушення у нормальній, щоденній життєдіяльності, проблеми у соціальній взаємодії, можуть мати прояв певні несприятливі особистісні зміни, також негативно впливати на стан здоров'я. З поверненням до мирного життя в УБД можуть виникати нові стресові ситуації, пов'язані з проблемами їх соціально-професійної адаптації, проблемами соціальної взаємодії з іншими членами суспільства, можливостями та потребами самореалізації, нерозумінням близьких людей тощо [5, с. 7–8]. Саме через такі обставини, УБД та члени їх сімей мають потребу у підвищеній соціальній увазі до їхніх проблем, належній організації ефективної соціальної роботи щодо їх комплексної реабілітації, відновлення їхнього здоров'я та належної соціальної адаптації.

Складні умови війни породжують у військових певні емоційні зміни, підвищену реакцію на поведінку та вчинки інших людей, змінюється їхня поведінка, зміни також відбуваються і в когнітивній сфері. Усі ці зміни значно ускладнюють процес адаптації до умов мирного життя. Це знаходить свій прояв у «переживанні негативних емоційних станів, прояву недовіри до людей, які їх оточують, проблемах професійної реалізації» [22, с.140]. Саме тому, зазначені проблеми щодо адаптації та дезадаптації учасників бойових дій потребують належної уваги зі сторони органів державної влади, професійної допомоги психологів, родичів військових та всього суспільства. Важливо, не залишити цих людей сам на сам з існуючими проблемами, забезпечити участь суспільства у підтримці цих людей у їх подальшій соціалізації.

Саме тому, учасники бойових дій та збройних конфліктів та їх реадаптація до мирного життя складають особливу групу актуальних проблем, що потребують нагального вирішення. По-перше, це відсутність адекватного рівня соціального забезпечення для осіб, які отримали поранення або, тим більше, втратили здоров'я, працездатність, здатність до нормального соціального функціонування. Мова йде про те, що ця категорія населення

стала дуже вразливою. Вони та члени їх сімей стикаються з цілою низкою проблем матеріального, фінансового, житлового, медичного та соціального характеру, які доволі складно вирішити зараз. Їх вирішення потребує тривалого періоду часу та значних фінансових ресурсів з боку держави, яких так не вистачає сьогодні.

По-друге, ці військовослужбовці є носіями так званого посттравматичного стресового синдрому, навіть якщо вони не зазнали істотних поранень у подібних збройних конфліктах. Адже, ці військовослужбовці «пережили тривалий психологічний стрес, що може призвести до розвитку різноманітних психосоматичних захворювань, як астма, виразка, гіпертонія та ін.» [24, с.8]. Сьогодні ми також стикаємось з проблемою суперечливо сприйняття різними верствами населення цілей та методів збройного протистояння. У такій ситуації УБД відчують непорозуміння, несприйняття, відчуженість суспільства. А це у свою чергу накладає свій відбиток на процес їхньої соціалізації.

Ще однією проблемою є те, що внаслідок соціально-економічних труднощів, які зазнає країна у сучасних умовах, значно затримується виплата грошового утримання військовослужбовцям, неналежна система матеріально-технічного постачання, застаріла техніка та озброєння, їх недостатня кількість.

Як зазначають фахівці, активні бойові дії стають також психотравмуючим фактором не тільки для безпосередніх учасників бойових дій, але й для членів їхніх сімей. Мова йде про ризик виникнення вторинного травматичного стресу. Зокрема, дружини учасників бойових дій, матері військових у таких умовах переживають вторинну психологічну травму. Це проявляється у підвищеній тривожності, надмірних переживаннях, дратівливості. У людей можуть з'являтися нав'язливі думки, непереборні страхи, що породжують затяжний пригнічений стан та депресію. Тому важливо створювати групи самопомоги для жінок, які переживають втрату близької людини або чекають повернення своїх чоловіків, рідних із зони бойових дій [6, с. 118].

Сім'ї військовослужбовців мають всі ті проблеми, які є характерними для будь-яких сімей в умовах збройної агресії, однак у них є й власні певні труднощі. Зокрема, сім'я військовослужбовця строкової служби опиняється у ситуації, коли вона позбавляється заробітку військовослужбовця як в багатьох випадках основного джерела доходу для сім'ї. Така ситуація стає для сім'ї критичною, оскільки ставить її у скрутне матеріальне становище. За наявності дитини, отримуваної допомоги на дитину не вистачає на покриття її потреб, необхідних на її утримання.

Ще однією проблемою сім'ї військовослужбовця є малозабезпеченість, оскільки його заробітної плати недостатньо для забезпечення нормальних умов існування при постійному зростанні вартості життя, підвищення тарифів комунальних послуг і тим специфічних потреб, що зумовлені існуванням в умовах несення військової служби.

У багатьох випадках дружини військовослужбовців, навіть маючи вищу освіту, не завжди можуть влаштуватися на відповідно роботу [45, с.48]. Це пов'язано з обмеженістю кількості робочих місць, особливо у невеликих містах. Окрім того, допомога по безробіттю також виплачується лише незначній їхній частині і також обмежений період часу. Усе це може призвести до того, що сім'ї військовослужбовців опиняються у скрутній ситуації.

Російська агресія поставила перед нашим суспільством та державою багато складних питань. Однією з найбільш актуальних проблем є необхідність розв'язання проблем щодо реабілітації УБД на усіх рівнях людського існування – фізіологічного, особистісного, інтерактивного, соціального [11, с. 194]. Вказана проблема має комплексний характер і є багатогранною. Це зумовлює потребу забезпечення ефективного функціонування всієї системи соціальної роботи та її складових: клінічної та соціально-психологічної реабілітації.

Висновки до першого розділу

Одне з важливих завдань держави полягає у забезпеченні належного соціального захисту населення та створення належних умов для забезпечення належного рівня життя людини в державі. Варто зазначити, що право на соціальний захист відноситься до найважливіших прав людини. Це право повинно визнаватися та гарантуватися на державному рівні, держава повинна докладати усіх необхідних сил та ресурсів для забезпечення цього права. У сучасних умовах військовослужбовців, УБД та членів їх сімей віднесено до цієї категорії населення, яка потребує особливого соціального захисту. Соціальна робота щодо цієї категорії населення повинна проводитися з врахуванням того, що діяльність військовослужбовців відбувається в умовах, які є небезпечними для життя та здоров'я. Особливо сьогодні, в умовах збройної російської агресії, зростаючої економічної нестабільності і одночасно з прагненням нашої держави, незважаючи на такі складні умови, стати державою європейського зразка, питання соціального захисту, належної соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей є доволі актуальним.

Учасники бойових дій є однією з найуразливіших категорій громадян, які потребують спеціальної підтримки та захисту. Статус учасника бойових дій представляє сукупність додаткових прав і гарантій соціального захисту, і також заходів соціальної підтримки, встановлених державою. Статус надається для забезпечення їм гідного рівня життя, пошани та поваги у суспільстві. Ефективний соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей, підтримання їхнього рівня життя на належному рівні, є важливою та невідомою складовою соціальної політики держави. Оскільки держава має бути відповідальною за забезпечення добробуту, постійного розвитку і гарантування безпеки своїх громадян.

Варто навести деякі статистичні дані щоб продемонструвати масштабність існуючої проблеми. Зокрема, дані Єдиного державного реєстру

станом на січень 2023 року свідчать, що в країні налічувалось близько 739 489 осіб, що мають статус учасника бойових дій. Серед цих людей є особи, які є інвалідами I та II групи внаслідок участі у бойових діях, а також 111 530 осіб, які є членами сімей учасників бойових дій, які загинули. Це дані Міністерства у справах ветеранів України за 2023 рік [30]. І, варто зазначити, що ці цифри зростають, оскільки тривають воєнні дії.

Соціальний та правовий захист членів сімей військовослужбовців, соціальна робота з ними має мати цілеспрямований характер. Держава повинна спрямовувати свою діяльність щодо встановлення цілісного комплексу правових та соціальних гарантій, які спрямовані на забезпечення реалізації закріплених прав і свобод, які, належного задоволення конкретних потреб членів сімей військовослужбовців з врахуванням їх правового статусу в суспільстві.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ФОРМИ ТА СПОСОБИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХНІЇ СІМЕЙ

2.1. Поняття та зміст соціальної роботи з учасниками бойових дій

В сучасних умовах зростаючих потреб у соціальних послугах важливо розкрити теоретичні аспекти розуміння змісту соціальної роботи. Складність окресленої проблеми та недостатня розробленість системи соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей підтверджують актуальність подальших наукових досліджень та необхідність розробки сучасних підходів для вирішення важливих питань сучасного життя.

Досвід військових, що беруть участь у різних збройних конфліктах є специфічним. Цих людей відносять до групи людей з підвищеним ризиком розвитку певних психогенних порушень [32, с. 48]. У зв'язку з цим Г. Ломакін визначає, що психічні розлади, які пов'язані зі стресом є «одним з головних внутрішніх бар'єрів на шляху реадаптації ветеранів до звичайного життя». Автор відмічає, що у військових можуть виникати певні труднощі в (ре)соціалізації у соціальному середовищі, можуть проявлятися відкриті антигромадські, антисоціальні прояви, певні порушення соціальної поведінки. Така поведінка є наслідком асоціалізації особистості, що проявляється як наслідок впливу складних обставин бойових дій [27, с. 109]. Психологічні наслідки участі в бойових діях можуть привести до того, що в умовах вже мирного часу в УБД може порушитися соціальна взаємодія, можуть виникати проблеми в сім'ї та проблеми з працевлаштуванням. Такі особи можуть втратити інтерес до суспільного життя, не цікавитися або уникати соціальної активності, соціального спілкування. Ще одним проявом може бути зниження активності при вирішенні життєво важливих проблем. У деяких випадках наслідки участі у бойових діях несуть загрозу розвитку посттравматичного стресового розладу, який несе не тільки особисту загрозу, але й соціальну.

Така ситуація зумвлює нагальну потребу активізації соціальної роботи з учасниками бойових дій, сприянні у їх повноцінній соціалізації, відновленні здоров'я та соціальних зв'язків.

Варто відмітити, що соціальна роботи має багатогранний та міждисциплінарний характер, стосується різних верств населення, які потрапляють у складні життєві ситуації. Це ставить питання щодо особливостей та спрямованості соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей. Щоб висвітлити це питання нам потрібно розкрити поняття соціальної роботи, визначити її особливості стосовно УБД та членів їх сімей та окреслити основні її міждисциплінарні зв'язки.

У сучасній науковій літературі відсутній єдиний підхід щодо категорії соціальної роботи. Представники Американської національної асоціації соціальних працівників визначають соціальну роботу в якості «професійної діяльності що спрямована на надання певної допомоги особам, групам або громадам з метою збільшення або відновлення їхньої здатності до соціальної взаємодій та сприяє створенню сприятливих умов для цього у громаді» [19, с.113]. Автори відмічають різноплановий характер соціальної роботи, її багатоаспектність.

О.Карпенко наголошує, що соціальна робота є «універсальним видом професійної діяльності, оскільки вона займається вирішенням ряду соціальних проблем та наданням соціальної підтримки особам у складних життєвих обставинах» [15, с.19].

Заслуговує на увагу визначення сутності соціальної роботи, яке формулює перший керівник Школи соціальної роботи при Києво-Могилянській академії В.Полтавець, який зазначає, що соціальна робота є «системою теоретичних знань, які тісно пов'язані з практичною стороною, яка спрямована на забезпечення соціальної справедливості шляхом надання соціальних послуг та відповідної підтримки верствам суспільства, які є найменш захищеними, а також забезпечує протидію факторам соціальної ізоляції...» [47, с. 42]. Автор відмічає також різноплановий характер соціальної

роботи, яка має ґрунтуватися на принципі соціальної справедливості, толерантності, суспільної взаємоповаги.

Міжнародною федерацією соціальних працівників та міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи визначено соціальну роботу як засновану на практиці професію та академічну дисципліну, яка «спрямована на сприяння соціальним змінам та розвитку, забезпечення соціальної згуртованості, соціальної єдності, активізації суспільних ресурсів та звільненню людей» [44, с. 13]. Це може бути можливим та реально реалізованим лише за умови дотримання принципів соціальної роботи. Мова йде про принципи соціальної справедливості, дотримання прав людини, колективної взаємовідповідальності та поваги до людської різноманітності, багатоманітності соціальної взаємодії [44, с. 13]. Тобто, соціальна робота спрямована на забезпечення справедливого, поважного та гуманного ставлення суспільства до осіб, які відстоюють принцип державної цілісності, захищають її територію, і які в силу складних обставин піддаються негативному впливу несприятливих чинників соціалізації, стають їх жертвою.

В. Сидоров дає наступне трактування соціальній роботі як «професійній роботі щодо надання необхідної допомоги особам, сім'ям, різним за віком та соціальним статусом групам у вирішенні проблем різного характеру. Це можуть бути проблеми медичного, економічного, психолого-педагогічного, правового та іншого характеру». Така робота реалізується у тісній взаємодії клієнта та відповідних спеціалістів «з метою відновлення їх можливостей та навичок до активної життєдіяльності в неових соціальних умовах» [11, с. 196].

Варто відмітити, тісний взаємозв'язок соціальної роботи із соціальним захистом. Соціальна робота має комплексний характер і визначається як соціально-побутова, медико-соціальна, соціально-правова, соціально-педагогічна, соціально-психологічної та соціально-економічна допомога, що спрямовується на задоволення різноманітних потреб громадян, груп, громад [47].

Важливим напрямом у сучасних умовах існування комплексної системи соціальної роботи є робота, яка спрямована на забезпечення належної організації ефективного соціального забезпечення, а також та соціального обслуговування, яке має комплексний характер і стосується певних категорій населення. До таких категорій і відносять осіб, які перед державою та суспільством мають певні заслуги. Ці заслуги і їх внесок для функціонування суспільства зроблені під час їх професійної діяльності чи соціально важливої небезпечної діяльності. Мова також йде і про учасників бойових дій та членів їх сімей. Таким чином держава прагне піклуватися належним чином про ті категорії населення, які отримали статус ветеранів війни, до яких належать учасники бойових дій, особи, що отримали інвалідність внаслідок воєнних дій та безпосередні учасники війни.

О.Логвінова та О.Расказова характеризують сучасний стан соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей як науково-практичну проблему. Зокрема, автори вбачають основну мету соціальної роботи з цією категорією осіб у відновленні фізичних та психічних сил тих, кому надається допомога. Важливо теоретично обґрунтувати основоположні принципи соціальної роботи, основні методи та умови реалізації соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців. Актуальною є потреба у розширенні та посиленні підготовки професіоналів у сфері соціальної роботи, привнесення елементів принципу соціальної справедливості в рамки субординаційних відносин, які характерні для військової служби [25, с. 64]. Варто відмітити, що особливість сучасної соціальної роботи полягає у її спрямованості на позитивний соціальний розвиток особистості військовослужбовця разом з розв'язанням суб'єктивних проблем, які виникають у процесі його подальшої соціалізації.

В аспекті практичної спрямованості соціальної роботи щодо військовослужбовців, Н. Квітко визначає основне завдання соціальних працівників у роботі з військовослужбовцями різних категорій, яке полягає у «практичній допомозі у відновленні та задоволенні духовних і соціокультурних потреб військовослужбовців» [16, с. 283]. Сучасна ситуація

підтверджує той факт, що сфера соціальних послуг для людини, яка пройшла через умови військового конфлікту, повинна вийти за межі лише надання відповідної матеріальної допомоги, а бути розширеною до надання належної духовної та соціокультурної допомоги та підтримки. Формування переліку основних видів соціальної та соціально-педагогічної допомоги, що спрямовані на максимальне охоплення різних сфер життєдіяльності людини, її інтересів, буде істотно впливати на зміцнення та активізацію адаптаційного потенціалу конкретної особистості, запобігати впливу на неї негативних явищ, забезпечувати належну охорону та захист прав людини і громадянина [25, с.66]. Таке бачення соціальної роботи демонструє її комплексний характер.

Ще одним аспектом соціальної роботи з учасниками бойових дій та їх сім'ями є її особливості, які визначають здійснення соціальної роботи за різними напрямками, що визначаються конкретними проблемами, які виникають у результаті зміни соціального та культурного середовища у життєдіяльності індивідів. Таким чином, до основних напрямів соціальної роботи відносять соціальний, соціально-правовий, соціально-трудоий, медико-соціальний, соціально-економічний, матеріальний. Також важливими напрямками сьогодні стають соціально-психологічний, соціально-педагогічний та соціально-інформаційний напрями [16, с. 283]. Важливим аспектом є те, що реалізація кожного із зазначених напрямів передбачає створення пакету соціальних послуг. Ці послуги мають надаватися конкретними осередками соціальної допомоги, у яких мають бути створені відповідні умови та мають працювати високопідготовлені фахівці.

Отже, соціальну роботу слід розглядати в якості специфічного виду професійної діяльності, яка пов'язана з наданням відповідної підтримки людині через державні та недержавні організації. Вказана підтримка має бути спрямованою на забезпечення гідного культурного, соціального і матеріального рівнів її життя та гідних умов життєдіяльності [49, с. 64]. Важливим аспектом є те, що здійсненні такої роботи слід використовувати міжгалузевий підхід у розв'язанні соціальних проблем.

Соціальна робота з учасниками бойових дій та членами їх сімей є професійною діяльністю, яка пов'язана з наданням необхідної допомоги учасникам бойових дій та членам їх сімей щодо вирішення їх проблем психолого-педагогічного, медичного, правового, економічного та іншого характеру, з метою поліпшення чи відновлення їх здатності до повноцінної життєдіяльності в умовах мирного часу.

Діяльність державних і громадських організацій та установ спрямована не тільки на належну соціальну адаптацію цієї категорії населення до умов мирного часу, а й виступає гарантією формування сильних, боєздатних збройних сил. Ефективна соціальна робота з учасниками бойових дій та членами їх родин є підґрунтям належного соціального захисту військовослужбовців, підвищує мотивацію і впливає на якісний склад збройних сил, їх мотивованість до виконання військового обов'язку.

2.2. Основні методи соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей

У соціальній роботі використовуються різноманітні методи та соціальні технології, які застосовуються для вирішення практичних завдань. Основні методи соціальної роботи не проявляються одночасно і не є рівнозначними в кожній ситуації. Вибір методу залежить від соціальних потреб конкретного клієнта, умов його життєдіяльності та цілей соціальної роботи.

І. Мигович та В. Жмир визначають, що методи соціальної роботи є «сукупністю практичних технологій, дослідницьких і терапевтичних процедур, способів практичної діяльності, за допомогою яких здійснюється соціальна робота» [31, с.86]. Методи соціальної роботи можна розглядати як способи, прийоми і операції, які застосовуються у процесі соціальної роботи. Вони служать засобом дослідження та пізнання соціальної дійсності, а також практичного її освоєння. Методи соціальної роботи також включають сукупність прийомів та засобів впливу на клієнта [15, с. 20]. В загальному

сучасна соціальна робота пропонує використовувати первинні та вторинні методи у роботі з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. До первинних варто віднести такі методи, як індивідуальну терапію, сімейну терапію, групову терапію. Вторинними методами є методи планування, консультування, методи супроводу.

Окрім того, виділяють основні процедури технології сучасної соціальної роботи з військовослужбовцями. Зокрема, мова йде про соціальну профілактику як діяльність, що спрямована на попередження проблем індивіда, подолання їх причин. Важливою є соціальна реабілітація як діяльність, яка спрямовується на подолання наслідків проблем, відновлення стану соціального функціонування. Також сюди відносять і соціальну підтримку, яка спрямовується на компенсацію ресурсів військовослужбовця, втрачених під впливом існуючої проблеми.

Саме тому, одна з основоположних функцій соціальної роботи полягає у стимулюванні розвитку соціальних комунікацій, розв'язанні міжособистісних конфліктів і підтримці єдності у колективах військовослужбовців. З цією метою щодо досягнення вказаних цілей варто застосовувати різноманітні конфліктологічні процедури, технології посередництва та заходи групової терапії, такі як бесіди та ігри [18, с. 24]. Також слід проводити різноманітні тренінги, які сприяють розвитку комунікативних навичок, допомагають аналізувати можливості психологічної сумісності та несумісності між особами з метою формування стабільних та дружніх колективів, що є найбільш життєздатними.

Аналізуючи сучасну систему соціальної роботи з учасниками бойових дій, можемо визначити основні її форми. Основними формами є: соціально-психологічна реабілітація та реадаптація, медична допомога та соціально-економічна підтримка.

Соціальна робота з учасниками бойових дій передбачає широке використання загальних технологій, що є поширеними в інших сферах суспільного життя. Зокрема використовуються наступні методи: соціальна

діагностика, соціальна терапія і корекція, соціальна адаптація та реабілітація і т.д. Варто відмітити, що сьогодні також почали широко використовуватися і специфічні технології, які визначаються конкретними особливостями наявних соціальних проблем. До таких технологій відносять соціальну роботу з учасниками бойових дій і збройних конфліктів, соціальну роботу з сім'ями військовослужбовців; соціальну роботу з жінками-військовослужбовцями, соціальну роботу з військовослужбовцями, звільненими в запас, соціальну роботу з військовослужбовцями «групи ризику» (проблеми з алкоголізмом, суїцидальні схильності, складні нестатутні відносини і т.д.) [33, с. 74].

Реальна соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей здійснюється за допомогою певних методів. До таких методів варто віднести організаційні методи, педагогічні методи, методи стимулювання діяльності та поведінки індивіда, соціально-психологічні методи, соціально-економічні методи та інші [51, с. 345]. При чому використання вказаних методів має носити комплексний та системний характер. Розглянемо детальніше вказані методи.

Організаційні методи є системою прийомів та способів діяльності, які застосовуються при вирішенні конкретних організаційних завдань у галузі соціальної роботи. Ці методи можемо поділити: організаційно-інструктивний; організаційно-розпорядчий; організаційно-технічний; організаційно-координаційний та ін. [21, с. 147]. Вказані методи спрямовані на допомогу соціальному працівникові в організації соціально-правової допомоги та належної підтримки учасникам бойових дій та їх сім'ям, інформуванні їх про конкретні повноваження та обов'язки установ різних рівнів управління, органів соціального захисту та соціальних служб.

У соціальній роботі широко використовують різновиди експерименту. Якщо сфера, що вивчається, невідома, або погано вивчена, або система гіпотез відсутня, застосовують різні види експерименту. Зокрема, лабораторний експеримент потребує спеціально обладнаних приміщень і дає можливість контролювати всі зміни, які відбуваються. Такий вид експерименту показує

високий ступінь надійності та можливість отримання достовірних результатів. Проте, «в умовах лабораторного експерименту випробуваний доволі рідко поводить ся так само, як би він поведився у реальній життєвій ситуації. Така ситуація різко знижує достовірність отриманих результатів» [44, с. 89]. Варто відмітити, що конкретна поведінка та емоційний стан людини змінюються із зміною навколишніх умов. Природний експеримент дає можливість перевірити гіпотези у вигляді вивчення особистісних особливостей та поведінки людини у природних умовах у межах повсякденного життя. Цей метод також дає можливість поєднати методи дослідження з методами впливу, що дає можливість регулювати та впливати на психічні процеси, впливати на особливості особистості та її варіанти поведінки, одночасно перевіряючи наукові гіпотези.

Поширення набули такі методи, які спрямовані на стимулювання певного виду діяльності та певної поведінки індивіда (через оцінку їх діяльності, заохочення певних видів поведінки, засудження та недопущення негативної поведінки та ін.). Вказані методи дають можливість вирішувати існуючі практичні проблемні аспекти особистісного розвитку військовослужбовців та членів їх сімей у суспільно корисному руслі, в інтересах соціальних потреб, сприяти забезпеченню адекватного процесу їхньої соціалізації. Використання вказаних методів дає можливість одночасно впливати на свідомість особи, її практичну діяльність та різноманітні прояви поведінки особи.

Соціально-психологічні методи проявляються у комплексі методів (методів, практичних прийомів їх взаємовідносин з іншими), що можна поділити на декілька груп [24, с. 13]. Результативність, об'єктивність спостережень залежить від чіткості визначеного завдання, рівня досвідченості та кваліфікації особи, яка здійснює спостереження.

Вказані методи дають можливість соціальному працівникові виявити наявні психологічні відхилення у свідомості військовослужбовців та членів їхніх сімей. Ці методи сприяють у наданні практичної допомоги щодо

усвідомлення своєї хвороби, певних відхилень, дає можливість спонукати до пошуку конструктивних рішень у подоланні та внутрішньоособистих та міжособистісних конфліктів, сприяє порозумінню, уникненню конфронтації, протиборства [28, с. 19].

Соціально-економічні методи передбачають використання широкої сукупності конкретних прийомів і способів, які допомагатимуть здійснювати практичні дії з врахуванням соціальних інтересів та потреб людей та визначати шляхи їх задоволення [28, с. 19]. Ці методи передбачають натуральну та грошову допомогу, встановлення певних пільг та одноразових допомог, забезпечення патронажного та побутового обслуговування, встановлення санкцій та ін [15, с. 19].

Широкого застосування у сфері соціальної роботи з військовослужбовцями набувають соціально-психологічні тренінги. Такі тренінги варто розглядати в якості ефективної форми організованого спілкування. Таке спілкування спрямоване на підтримку та психологічну допомогу цій групі осіб. Основою таких тренінгів є активні методи групової роботи, активної спільної взаємодії. Тренінг передбачає надання допомоги військовослужбовцям подолати різноманітні стресові ситуації, розвивати навички ефективної комунікації, успішно адаптуватися після повернення з військової служби до мирного життя. Проведення тренінгів з військовослужбовцями допомагає запобігти професійному вигоранню та проявам професійної деформації у майбутньому [32, с.49].

Тренінгові заняття є дієвим та ефективним інструментом у соціальній роботі. Проведення тренінгів дає можливість вплинути на полегшення у здобутті нових знань, прискорити процес набуття нових вмінь та практичних навичок ефективної соціальної комунікації та взаємодії з оточуючими. Тренінги дають можливість оптимізувати, вдосконалити та розвинути комунікативні здібності людини. А це у свою чергу уможливорює покращити внутрішні процеси, пов'язані із самопізнанням та самовизначенням, краще розуміння своїх потреб у самореалізації. Тому варто проводити соціально-

психологічні тренінги у військових частинах з військовослужбовцями, а також з учасниками бойових дій та членами їх родин. У процесі їх проведення варто орієнтуватися на формування практичних можливостей різностороннього розвитку особистості та комунікативних навичок між різними учасниками соціальних процесів. Основними завданнями таких тренінгів передбачають формування згуртованості у колективі, створення умов для особистісного розвитку та зростання, виявлення та вдосконалення творчих здібностей, формування адаптаційних можливостей [54, с. 32]. Тренінгові заняття закладають основи розуміння важливості безконфліктного, позитивного та конструктивного спілкування. Вони спрямовані на розвиток впевненості в собі, допомагають зняти емоційну напругу, сприяють взаєморозумінню у групі, колективі, забезпечують розвиток як вербальної так і невербальної комунікації, емпатію. Така форма соціальної роботи дає можливість попереджати виникнення можливих конфліктних ситуацій, суперечностей, певного протиріччя. Адже завдяки практичним навичкам здійснювати адекватну самооцінку, розуміти свої внутрішні потреби можливо розуміти інших, комунікувати з оточуючими, уникати стресових ситуацій, проявляти терпимість та багато іншого.

До основних методів соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей можна віднести наступні види: по-перше, методи індивідуальної соціальної роботи; по-друге, методи соціальної роботи з групою; по-третє, методи соціальної роботи в громаді. Використання методу індивідуальної соціальної роботи з УБД дає можливість працювати з конкретною особою, надавати безпосередню допомогу через особисту взаємодію. Така взаємодія відбувається в процесі адаптації військовослужбовців до інших умов життя. Вказаний метод передбачає планування конкретних заходів щодо індивідуальної допомоги [15, с. 21]. Також важливо проводити необхідні процедури щоб виявити оптимальні та найкращі варіанти взаємодії. Такий метод передбачає проведення консультування з різних питань, застосування соціальної терапії, заходів

психосоціальної реабілітації. У процесі проведення такого виду роботи соціальний працівник встановлює первинний зв'язок з особою, прагне створити необхідну атмосферу для відвертої взаємодії щоб мати можливість визначити актуальні потреби у конкретних соціальних. Соціальний працівник намагається виявити та дослідити існуючу проблему. Окрім того потрібно провести мотивацію потреби щодо соціальної допомоги та концептуалізувати виявлену проблему. Це допомагає у визначенні та глибокому дослідженні передбачуваного вирішення даної проблеми. Важливо правильно обрати стратегічний напрямок щодо вирішення даної проблеми та реалізувати прийняті рішення.

Метод соціальної роботи з групою визначає проведення соціальної роботи як загалом із певною групою військовослужбовців та членами їхніх сімей. Так і може проводитися і у групі, але з кожним із її членів окремо [15, с. 22]. У даному випадку соціальний працівник прагне вивчити різні сфери людської діяльності. Такий підхід дає можливість визначити найбільш ефективні шляхи та способи вирішення існуючих проблем та труднощів, що виникли у житті людини. Групову роботу можна проводити з певними об'єднаними групами, декількома сім'ями, які мають подібні проблеми чи невіршені схожі завдання.

Використання даного методу групової роботи надати необхідну допомогу особі через передачу групового досвіду. Такий підхід сприяє розвитку фізичних та духовних сил людини через усвідомлення досвіду інших. Це допомагає сформувати певний стандарт соціальної поведінки у конкретній ситуації через сприйняття досвіду інших. Щоб досягти цієї мети соціальний працівник повинен організувати роботу в групі та досягти взаємної соціальної активної взаємодії членів групи щоб досягти загальнозначимих цілей. Важливо розширити сферу отриманого індивідуального досвіду і самосвідомості через інтенсивне спілкування, обговорення, співпрацю. У даному випадку важливо залучити усю групу в продуктивну діяльність творчої співпраці. Такий підхід у роботі з групою дає можливість фактично

«розговорити» членів групи, виявити існуючі проблеми та забезпечити обмін досвідом поведінки у кризових та стресових ситуаціях.

Проведення соціальної роботи в громаді полягає у наданні професійної допомоги особам, конкретним групам, колективам військовослужбовців та членам їх сімей, які мешкають на певній території і для яких наявні схожі проблеми [12, с. 194]. У такій ситуації соціальним працівникам слід використовувати різні методи соціального планування мікросоціального середовища; соціальної діагностики; соціального прогнозування; соціально-терапевтичної роботи. Окрім того, варто проводити різноманітні благодійні акції у громадах, сприяти розвитку системи територіального самоврядування. Важливо проводити практичну роботу у громадах через забезпечення соціальної взаємодії.

Головною метою проведення соціальної роботи у громаді полягає у прагненні до кооперації. Потрібно створити організаційну базу для здійснення діяльності регіональними фахівцями. Важливо також активізувати, залучити до цієї роботи різні групи та спільноти населення. Соціальна робота у громаді повинна формуватися беручи за основу територіальний принцип, з метою охопити багато цільових груп. Більше того, мікросоціальне середовище зумовлює наявність особливих вимог до проведення соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців [6, с. 175]. У даному випадку сім'я розглядається як основний осередок сучасного суспільства, те місце, де людина повинна отримувати підтримку, взаєморозуміння та відчувати себе комфортно. Важливим аспектом є те, що для соціального працівника потрібно пам'ятати, що у багатьох випадках незрозуміла поведінка когось з членів сім'ї може зумовлюватися певними внутрішніми переживаннями, болючими спогадами, хвилюванням за рідних та близьких людей. У таких ситуаціях, потрібно бути дуже обережним у роботі з емоціями військовослужбовця чи когось з членів його родин, прагнути допомогти сім'ї вийти з крутного становища та нормалізувати відносини з оточуючими його людьми.

Таким чином, варто наголосити, що для соціального працівника важливо мати практичні навички та вміння на практиці застосовувати різноманітні методи соціальної роботи. Це вимагає використання загальних, загальнонаукових, теоретичних та емпіричних.

Варто відмітити, що останнім часом інтенсивно впроваджуються нові методи і технології соціальної роботи з учасниками бойових дій. Сучасною соціальною роботою пропонується використовувати первинні та вторинні методи у роботі з учасниками бойових дій та їхніми сім'ями [6, с. 116]. До первинних варто віднести наступні методи: індивідуальної терапії, сімейної терапії, групової терапії. Вторинними методами є методи планування, консультування, супроводу тощо.

До основних процедур сучасної соціальної роботи з УБД відносять соціальну профілактику, соціальну реабілітацію та соціальну підтримку. Зокрема, під соціальною профілактикою розуміють діяльність, яка спрямовується на можливе попередження наявних проблем особи, виявлення та докладання усіх необхідних ресурсів для подолання їх причин. Соціальна реабілітація реалізується через практичну діяльність, яка спрямовується на те щоб подолати наслідки існуючих проблем, у допомозі відновити належний стан соціальної взаємодії у суспільстві або конкретному середовищі. Для соціальної підтримки характерною є спрямованість практичної діяльності на компенсацію внутрішніх ресурсів УБД, які були втрачені під впливом проблеми, яка виникла [6, с. 116].

Важливим є той факт, що соціальна робота з учасниками бойових дій у сучасних умовах набуває більше індивідуального характеру, спрямовується на персональну роботу з особами. Зокрема, центрами соціальних служб для молоді здійснюється пошук більш перспективних форм, практичних методів та якісних моделей соціальної роботи саме з цією категорією військовослужбовців. Такими формами є проведення індивідуальних консультацій відповідними спеціалістами, робота «Телефону довіри». Важливим напрямком є відновлення роботи за місцем проживання та роботи

різноманітних молодіжних об'єднань, які сприяють самореалізації, розвивають комунікативні навички.

Здійснення соціальної роботи з учасниками бойових дій та їхніми сім'ями повинно проводитися також шляхом надання необхідних інформаційних послуг, психологічної та корекційної допомоги [25 с.68]. Така робота має визначатися конкретними можливостями особи або групи людей, які мають потребу у такій допомозі. Саме тому, соціальний працівник має стати головним суб'єктом здійснення такої діяльності. Соціальний працівник повинен організовувати необхідні заходи щодо належної соціальної допомоги вказаній соціальній групі. Визначаючи характерні риси соціальної роботи з учасниками антитерористичної організації, особливості її проведення, Ю.Таран зазначає, що вона має здійснюватися через: «вивчення соціально-психологічних якостей військовослужбовців, які повернулися з АТО. Забезпечувати організацію та проведення соціально-психологічної роботи з належної підтримки військовослужбовців та їхніх сімей. Важливо проводити заходи щодо соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя. Соціальний працівник повинен забезпечити та організувати соціально-психологічну допомогу військовослужбовцям та членам їхніх сімей» [50, с. 101]. Також автор наголошує, що важливим аспектом є організація взаємодії з представниками медичної служби. Ці напрямки соціальної роботи характерними є і для УБДта членів їх сімей.

Соціальна робота поєднує в собі різноманітні методи та соціальні технології, які спрямовані на вирішення практичних завдань. До класичних груп методів, які характерні для соціальної роботи, ввідносять:

По-перше, консультація та психологічна підтримка. Соціальні працівники надають консультаційну підтримку та психологічну допомогу людям, що потребують допомоги у розв'язанні особистих проблем, емоційних труднощів чи негативних життєвих ситуацій [15, с.20].

По-друге, Соціальне планування. Соціальні працівники розробляють плани та стратегії для вирішення соціальних проблем та покращення якості

життя людей. Така діяльність спрямована на аналіз проблеми, визначення цілей та розробку практичних кроків для досягнення позитивних змін.

По-третє, робота з групами. З цією метою соціальні працівники організовують та проводять різноманітні групові заняття, тренінги та семінари, які спрямовані на покращення соціальних навичок, підвищення рівня комунікації та розвитку групової співпраці.

По-четверте, медіація та конфліктологія. Соціальні працівники залучаються до вирішення конфліктів та сприяють мирному врегулюванню суперечок шляхом медіації та пошуку компромісних рішень [15, с.20].

По-п'яте, розвиток громади. Робота соціальних працівників полягає у співпраці з різними громадськими організаціями та інституціями для зміцнення ролі та розвитку спільнот. Громадські організації допомагають в організації та проведенні різноманітних заходів, з метою у сприятливі забезпечення спільного діалогу, співпраці та розвитку спільнот.

Ці методи та соціальні технології використовуються соціальними працівниками для розв'язання ряду соціальних проблем, покращення взаємодії між окремими об'єктами та їхнім оточенням, а, також, забезпечення добробуту та соціальної справедливості.

Висновки до другого розділу

Таким чином, технології проведення соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей можна класифікувати за різними критеріями. Основними критеріями є по-перше, характер існуючих проблем; по-друге, глибина наявних соціальних проблем, з якими стикається дана категорія людей. Саме тому, у роботі з військовослужбовцями повинні застосовуватися різноманітні технології проведення психологічного тренінгу, заходів психотерапії та психокорекції. Основною метою зазначених технологій є стимуляція виникнення позитивних психологічних реакцій, підвищення внутрішньої мотивації, зниження наслідків стресових ситуацій та ефективно

управління власними емоціями у роботі з великими групами. До найбільш ефективних методів роботи з учасниками бойових соціологи відносять : варіанти індивідуального консультування з використанням різноманітних проєктивних методик, а також різні ігрові техніки щодо забезпечення особистісного росту. Також важливими методами при проведенні соціальної роботи з учасниками бойових дій є техніки стрес-менеджменту, методи релаксації та медитація. Вказані методи можуть забезпечити зниження рівня та гостроти стресу, підвищення рівня та можливостей здійснення саморегуляції власних емоцій та забезпечити необхідну підтримку власного психологічного стану.

Соціальна робота з учасниками бойових дій та членами їх сімей спрямована на вирішення проблем щодо належного соціального забезпечення, соціального захисту, соціальної адаптації, соціально правової роботи, соціально-професійної адаптації, організації та впровадження соціальних програм. Основна мета полягає у створенні умов для забезпечення нормальної життєдіяльності.

Проведення соціальної роботи з такою вразливою категорією населення як УБД та члени їх сімей передбачає використання різноманітних методів. Зокрема, соціально-економічних, організаційно-розпорядчих та психолого-педагогічних. Серед основних засобів здійснення соціальної роботи також варто використовувати доволі широкий арсенал. Сюди ми відносимо: економічні, правові, політичні, просвітницькі програми, культурного дозвілля та духовно-морального розвитку.

Важливими засобами у соціальній роботі є проведення програм та соціальних заходів з метою забезпечення належної соціальної адаптації. Соціальна допомога та підтримка передбачають активну взаємодію з особою, чи групою людей. Соціальна робота передбачає застосування програм професійної орієнтації, профільного навчання. Важливим напрямком є проведення програм практичної підтримки ветеранів війни та надання їм

ефективного соціально-правового захисту та забезпечення реалізації їх прав та свобод.

При наданні соціальних послуг учасниками бойових дій та членами їх сімей використовуються також різні технології соціальної роботи. Серед таких технологій важливо здійснювати соціальну профілактику, соціальну реабілітацію та соціальну підтримку. Вибір конкретних форм та методів соціальної роботи застосовуються залежно від конкретних потреб, а також враховуються напрями роботи і категорії осіб, які потребують соціальної підтримки.

Вивчення основних методів соціальної роботи дає можливість розробити нові підходи та стратегії, а також впроваджувати їх на практиці. Дослідження та розвиток методів соціальної роботи є необхідними для підвищення ефективності та якості професійної діяльності соціальних працівників.

Таким чином, соціальна робота є принциповою основою для її інтеграції в суспільство. Охарактеризовані у роботі методи соціальної роботи, у першу чергу, спрямовані на підтримку та розвиток якісного життя певних категорій клієнтів, допомогу у вирішенні соціальних проблем та вплив на соціальну динаміку суспільства. Соціальна робота має бути спрямованою на зміну соціальних умов та покращення якості життя людей. Вона повинна допомагати впроваджувати нові соціальні практики, моделі та програми, які сприяють розбудові соціального суспільства, де кожна особистість має рівні можливості та доступ до соціальних ресурсів. Отже, виконуючи важливу роль у забезпеченні соціальної справедливості та захисту прав різних категорій населення, методи соціальної роботи працюють на різних рівнях – індивідуальному, груповому та системному.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

3.1. Емпіричне дослідження проблем, що виникають в учасників бойових дій та членів їх сімей

Мета нашого емпіричного дослідження пов'язана з потребою визначити актуальні проблеми УБД та членів їх сімей. Важливо не тільки виявити існуючі проблеми, але визначити їх пріоритетність щодо вирішення на даний момент. Для цього основним методом було обрано опитування у формі анкетування. З цією метою ми розробили дві анкети для анонімного опитування. Слід зазначити, що анкетування є поширеним у соціальній роботі методом отримання необхідних даних і дає можливість через опитування респондентів виявити певні проблемні аспекти. Анкетування є видом опитування, в процесі якого розробляється відповідна анкета. Анкета може бути у друкованому форматі або в електронній формі. Анкетування дає можливість оперативно зібрати необхідну інформацію у значної кількості респондентів. Особливістю анкетного опитування є використання анкети, що заповнюється собисто респондентом (тобто респондент самостійно дає відповіді та заповнює анкету) [15, с.20].

У додатку Google Forms було створено дві анкети для військовослужбовців та для членів їх сімей. Ці анкети було розміщено в онлайн форматі. Варто зазначити, що онлайн-опитування є найкращим способом роботи з конкретними категоріями населення та дає можливість швидко провести опитування і опрацювати його результати. Питання в анкетах були сформульовані таким чином щоб відповіді на питання не займали багато часу. Варто зазначити, що такай спосіб отримання інформації має переваги, зокрема:

По-перше, це онлайн-опитування легше реалізувати у порівнянні з іншими формами отримання інформації. Достатньо лише розробити відповідну анкету та розповсюдити її в інтернеті. Це значно полегшує процедуру опитування та дає можливість охопити велику кількість респондентів. По-друге, швидкість. Онлайн-опитування полегшує доступ до анкети, враховує можливості респондентів. По-третє, точність даних. Відповіді на питання анкети одразу вводяться в систему. По-четверте, чесність. Анонімність дає можливість бути більш щирими, відкритими при відповідях на питання [42].

Анкети складаються з десяти питань. Анкета, яка розрахована на учасників бойових дій, складається з восьми питань, які уже містять варіанти відповідей. Одне з питань передбачає оцінку надання соціальних послуг. Десяте питання потребує розгорнутої відповіді (див. Додаток А). Друга анкета, розроблена для членів сімей УБД і також складається з десяти питань, сім з яких містять варіанти відповідей, одне питання містить оціночну шкалу та два питання передбачають розгорнуті відповіді (див. Додаток Б).

Розробка таких анкет спрямована на визначення у певних категорій населення наявних у них проблем та з'ясування якого виду соціальної допомоги вони потребують. Такі анкети дають можливість у доволі короткий термін виявити існуючі проблеми та визначити конкретні напрямки практичної соціальної роботи з визначеною категорією населення. Саме тому основне завдання нашого дослідження полягає у визначенні та конкретизації наявних проблеми в УБД та членів їх сімей, які виникають в УБД та членів їх сімей, з метою розробки та застосування найбільш ефективних методів та форм соціальної роботи з даною категорією населення.

В процесі нашого дослідження ми провели анкетування серед 21 учасника бойових дій та 27 членів їх сімей. Опитано було 21 особу, серед яких 19 чоловіків та 2 жінки (див. Рис.1.).

Вкажіть, будь ласка, вашу стать

21 відповідь

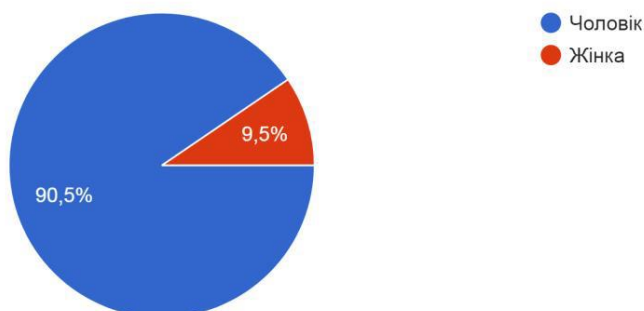

Рис.2.1. Розподіл респондентів за ознакою статі

При проведенні опитування нам було важливо врахувати вік респондентів. Врахування віку дало визначити ту вікову категорію, для якої вказані проблеми є актуальними та важливими. В даному опитуванні участь взяли військовослужбовці наступних вікових категорій: 18-24 - 38,1% (8 осіб); 25-34 - 28,6% (6 осіб); 35-44 - 19 % (4 особи); 45-59 - 14,3% (3 особи) (див. Рис.2.).

Ваш вік

21 відповідь

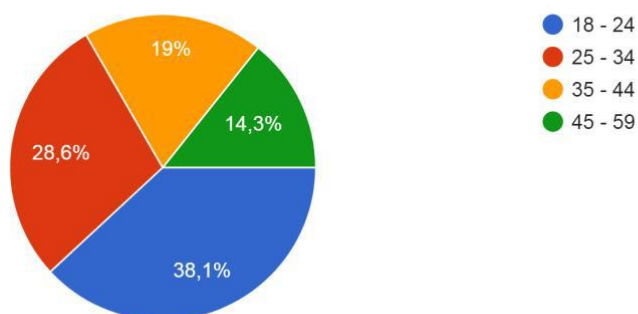

Рис.2.2. Розподіл респондентів за віковою категорією

Серед опитуваних переважали діючі військовослужбовці - 57,1% (12 осіб). Також в опитуванні прийняли участь УБД- 28,6% (6 осіб), ветерани, що повернулися на службу - 9,5 (2 особи) та не служать - 4,8% (1 особа). (див. Рис.3.)

Який статус Ви маєте на сьогоднішній день?

21 відповідь

Рис.2.3. Розподіл респондентів за соціальним статусом

Важливо також було визначити конкретний вид допомоги, якої потребують респонденти. Пропонувалося вибрати серед наступних видів допомоги, а саме: матеріальної, медичної, інформаційної, психологічної, юридичної та комплексної допомоги (див. Рис.4.)

Якої підтримки Ви потребуєте на даний момент? (Оберіть всі варіанти, які Вам підходять)

21 відповідь

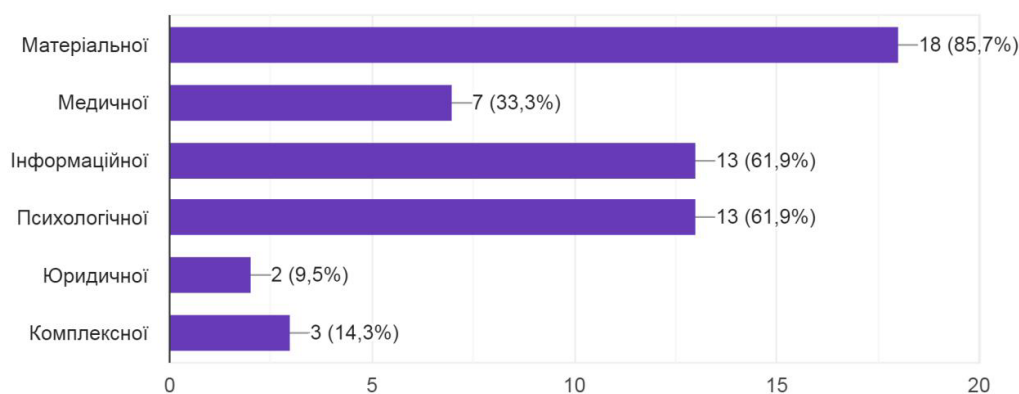

Рис.2.4. У якій підтримці є потреба на даний момент

Для опитаних респондентів актуальними є питання щодо вирішення проблем зі здоров'ям, отримання належної психологічної допомоги. Важливою також є фінансова підтримка, вирішення проблем з працевлаштуванням та покращенням житлових умов (див. Рис.5.)

Якої допомоги Ви потребуватиме в майбутньому? (Оберіть всі варіанти, які Вам підходять)

21 відповідь

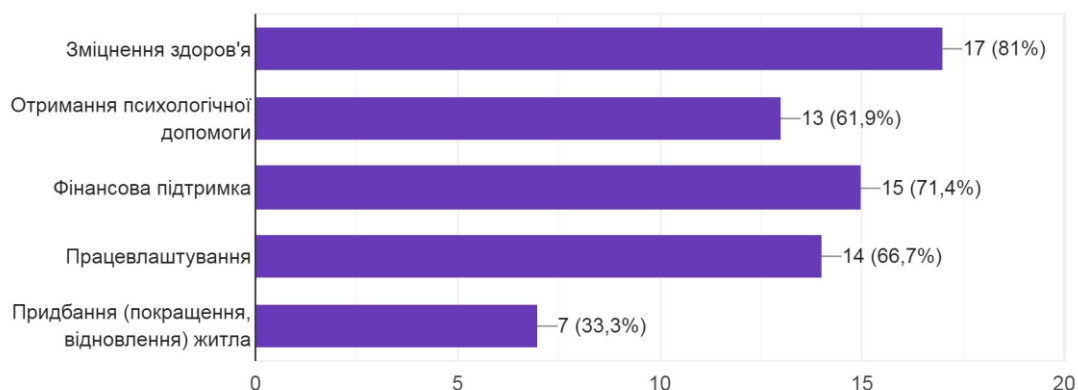

Рис.2.5. Підтримка, якої потребують

В сучасних умовах УБД переживають доволі складні часи, що пов'язані з проблемами відновлення фізичного здоров'я. Виникають проблеми з оформленням необхідних документів. Ветерани переживають наслідки стресових ситуацій, певні психологічні проблеми, стикаються з непорозумінням з боку суспільства. (див. Рис.6.)

З якими проблемами Ви вже зіштовхнулися? (Оберіть всі варіанти, які Вам підходять)

21 відповідь

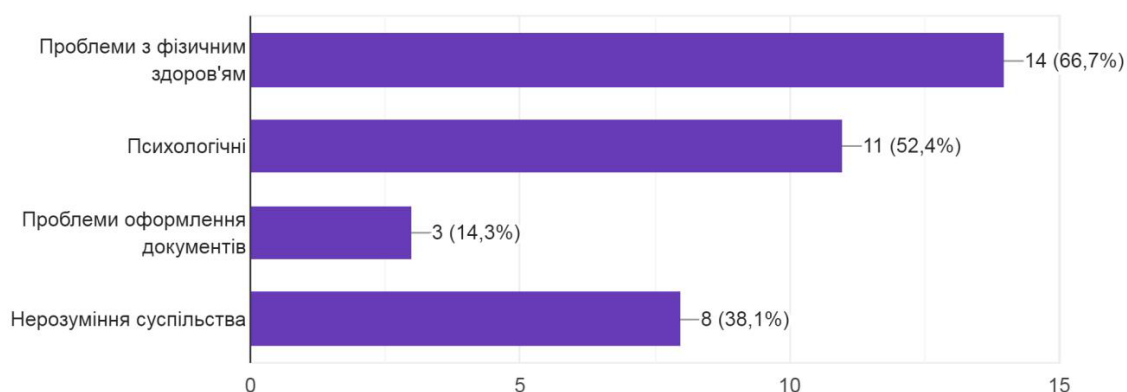

Рис.2.6. Наявні проблеми

Важливо виявити ставлення та потребу УБДу послугах, які надаються працівниками соціальних служб, чи готові працювати вони зі спеціалістами. (див. Рис.7.)

Чи погодитеся Ви (на постійній основі) отримувати допомогу від соціального працівника?

21 відповідь

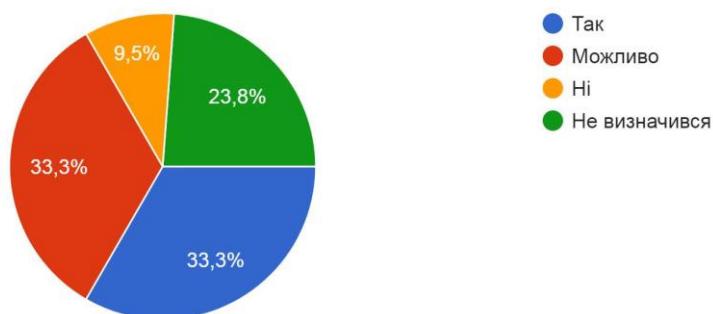

Рис.2.7. Чи погоджуєтесь отримувати допомогу від працівника соціальної служби

Потрібно також з'ясувати чи отримували військовослужбовці соціальну допомогу чи проводилася з ними соціальна робота та в яких формах. (див. Рис.8.)

Чи звертались Ви вже за допомогою?

21 відповідь

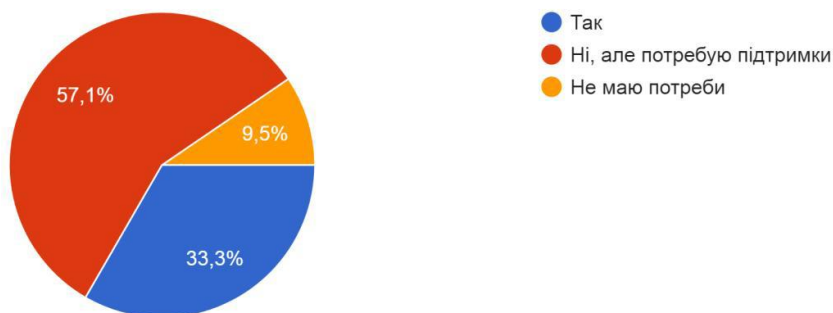

Рис.2.8. Чи звертались вже за допомогою

З метою підвищення якості надання соціальних послуг та виявлення найбільш ефективних з них, варто було визначити, як УБДоцінюють рівень здійснюваної соціальної роботи та яких змін потребують. Тут важливо врахувати реальні запити соціальної роботи. (див. Рис. 9.)

Оцініть, будь ласка, за 10-ти бальною шкалою систему надання соціальної підтримки.

Критерії оцінки: 1 - погано, а 10 - дуже добре.

11 відповідей

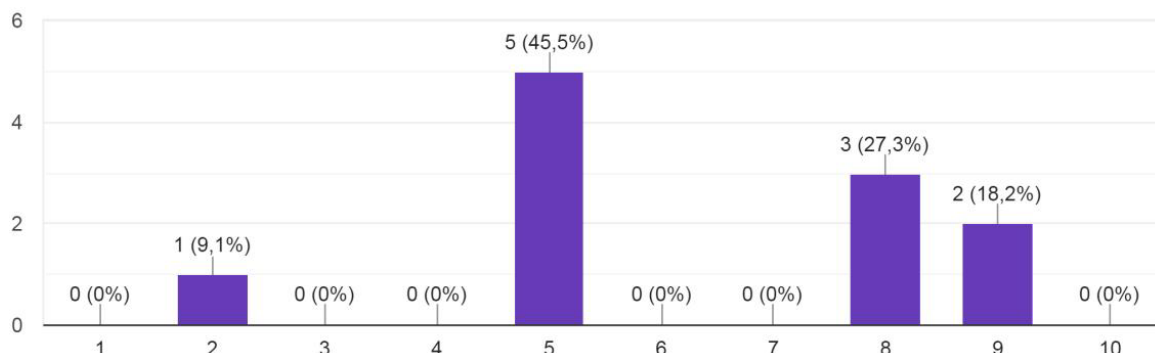

Рис.2.9. Оцінка рівня системи соціальної підтримки

Другий етап анкетування дав можливість виявити існуючі проблеми в членів родини військовослужбовців. Опитано було 27 осіб, серед яких усі жінки. (див. Рис.10.)

Вкажіть, будь ласка, вашу стать

27 відповідей

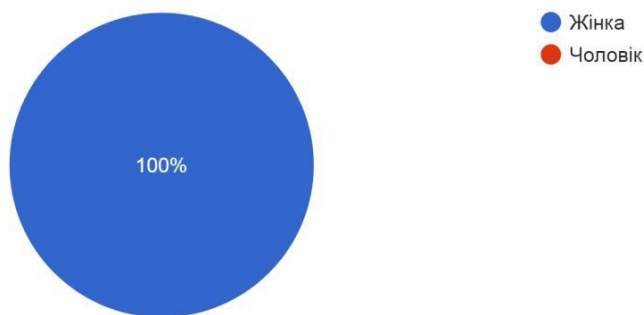

Рис.2.10. Розподіл респондентів за ознакою статі

До опитування було залучено: матерів - 14,8% (4 особи); дружин - 37% (10 осіб); доньок - 25,9% (7 осіб); сестер - 14,8% (4 особи), наречену - 3,7% (1 особа) та подругу - 3,7% (1 особа) (див. Рис.11.)

Ким Ви приходитеесь військовослужбовцю?

27 відповідей

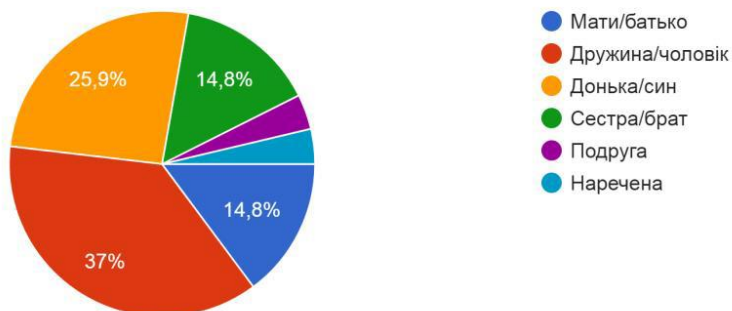

Рис.2.11. Розподіл респондентів за ознакою родинного споріднення

На момент опитування військові даних родин мали наступні статуси: діючого військовослужбовця - 63% (17 осіб); тимчасово непридатного - 14,8% (4 особи); безвісти зниклого - 7,4% (2 особи) та родина загиблого - 14,8% (4 особи). (див. Рис.12.)

Який статус на даний момент має військовий?

27 відповідей

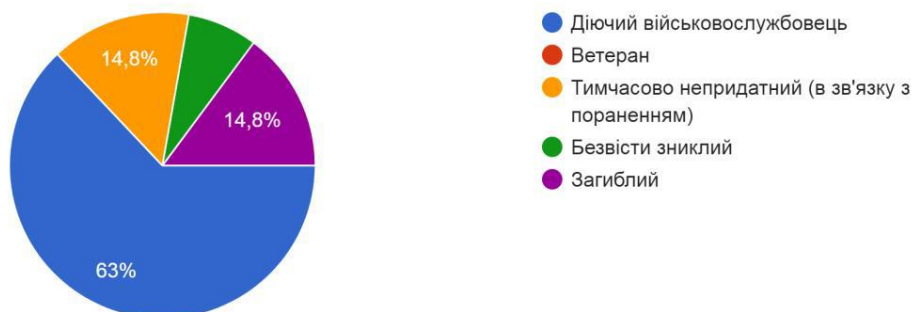

Рис.2.12. Статус військовослужбовця

Члени родин УБДу сучасних умовах мають потребу у наданні їм психологічної та матеріальної допомоги. Варто також належним чином інформувати дану категорію населення з актуальних питань їх правового статусу, забезпечити надання їм якісної безоплатної правової допомоги. Актуальними є проблеми, що пов'язані з необхідністю вирішення житлового питання. (див. Рис.13.)

Якої допомоги Ви потребуєте на сьогоднішній день? (Оберіть всі варіанти, які Вам підходять)
27 відповідей

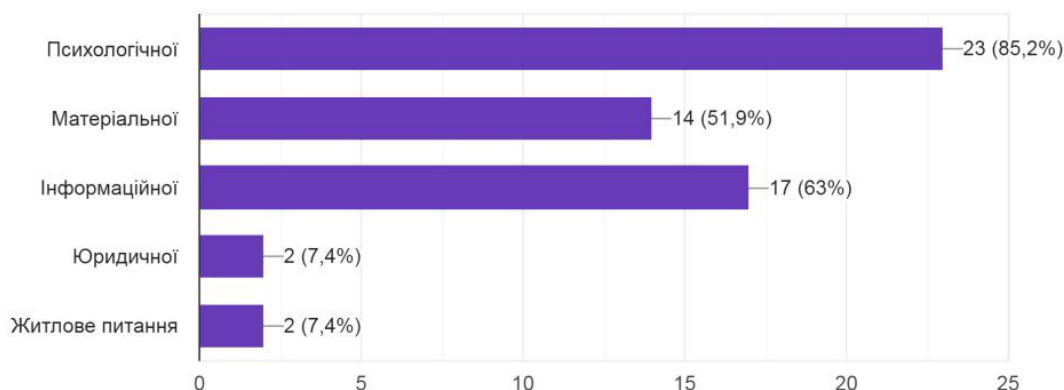

Рис.2.13. Потреба конкретного виду допомоги

В акеті передбачено питання щодо практичної потреби у послугах соціальних працівників за конкретним напрямком їх роботи. (див. Рис.14.)

Чи маєте Ви потребу в постійному соціальному супроводі?
27 відповідей

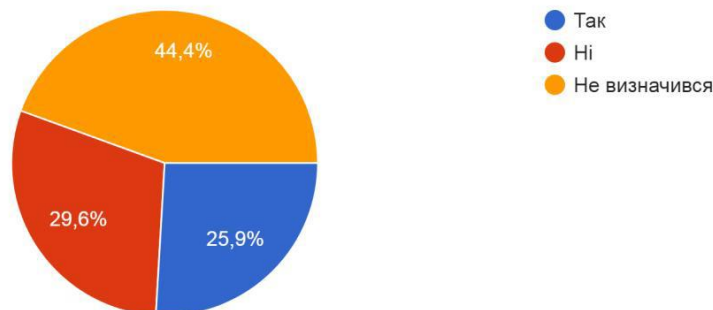

Рис.2.14. Потреба в соціальному супроводі

Аналіз результатів дослідження показало, що члени сімей військовослужбовців і в майбутньому матимуть потребу в отриманні необхідної інформації, якісних юридичних консультацій. Важливим також є надання матеріальної та психологічної допомоги. (див. Рис.15.) Члени сімей УБДтакож перебувають у стресових ситуаціях, постійні переживання за рідних, матеріальна скрута, невирішені житлові проблеми. Ці чинники впливають на їх емоційний та психологічний стан.

Якої допомоги Ви потребуватиме в майбутньому? (Оберіть всі варіанти, які Вам підходять)
27 відповідей

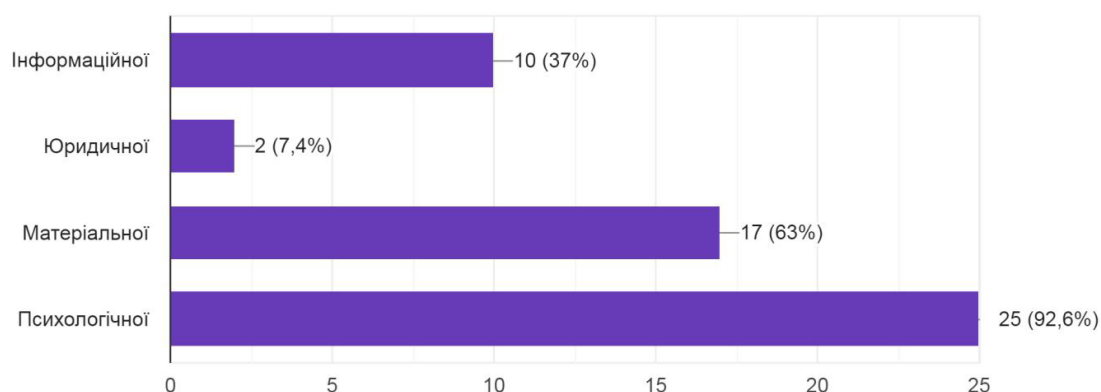

Рис.2.15. Потреба в подальшій допомозі

Щодо подальшої соціальної підтримки сімей УБД валиво відмітити, що ця категорія населення є достатньо проінформованою щодо можливостей отримання соціальної допомоги (див. Рис.16.)

Чи звертались Ви вже за допомогою?
27 відповідей

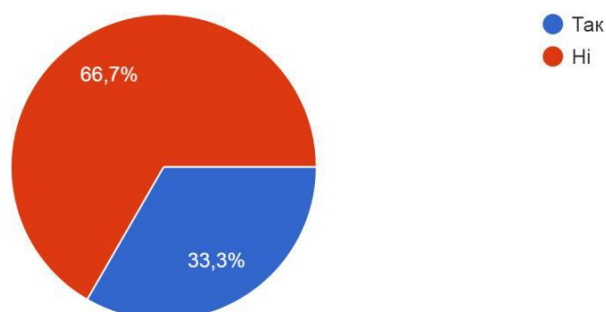

Рис.2.16. Чи отримували соціальну допомогу раніше

Також у процесі дослідження було визначено рівень оцінки та ставлення респондентів до соціальної роботи, її форм та методів. Результати цього дослідження дає можливість оцінити якість надання зазначених послуг та визначити ті форми та способи, які є більш ефективними у кожній конкретній ситуації (див. Рис.17.)

Оцініть, будь ласка, за 10-ти бальною шкалою систему надання соціальної підтримки.

Критерії оцінки: 1 - погано, а 10 - дуже добре.

10 відповідей

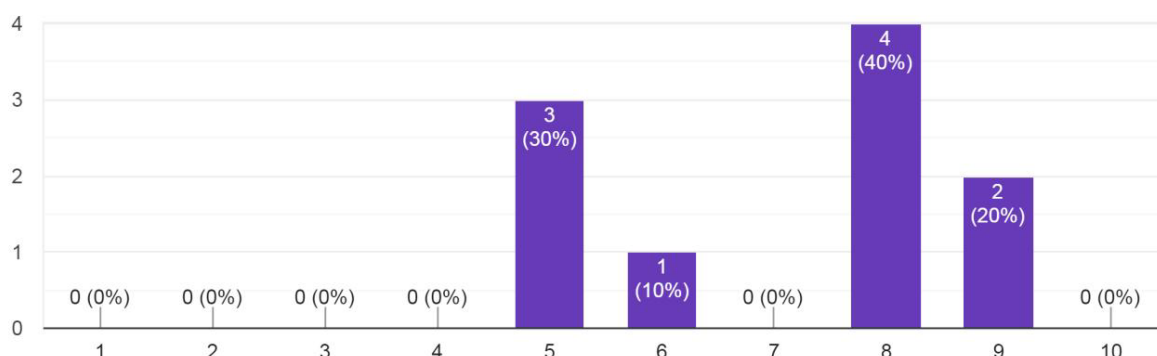

Рис.2.17. Оцінка якості надання послуг соціальними працівниками

Вдалося виявити, що вказані категорії населення зустрічалися з проблемами, які пов'язані з відсутністю у деяких випадках компетентних фахівців, здатних надавати якісні соціальні послуги. Респонденти відмінили, що у деяких ситуаціях отримання деяких послуг було пов'язане з надмірною бюрократичною процедурою та затяжною обробкою документів, а також складністю в отриманні конкретних послуг. Саме тому, важливо спростити систему надання соціальних послуг, пришвидшити надання послуг соціальної роботи та збільшити кількість фахівців, які будуть відповідати за конкретні напрямки роботи.

Таким чином, анкетування дало можливість зібрати необхідну інформацію та виявити проблеми в соціальній роботі з учасниками бойових дій та членами їх сімей.

За підсумками проведеного дослідження нам вдалося виділити основні проблемні аспекти з якими зіштовхуються УБД та члени їх сімей. На даному етапі найбільш актуальними проблемами є проблеми матеріального характеру. Потребує нагального вирішення проблема забезпечення інформаційної та психологічної підтримки. Важливим є питання щодо забезпечення якісної медичної допомоги, консультування у фахівців, санаторного лікування та

реабілітації. Слід зазначити, що також дана категорія населення потребує належної юридичної допомоги.

Звичайно, ми розуміємо, що з часом пріоритетність потреб може змінюватися. Актуальним залишається питання щодо зміцнення здоров'я, вирішення фінансових питань та проблем з працевлаштуванням. Актуальним є питання отримання якісної психологічної допомоги. Зважаючи на доволі складну ситуацію, в якій зараз знаходиться наше суспільство, постійні обстіли мирних міст, знищення житла, то великий відсоток займає потреба у розв'язанні проблем з житлом.

Для родин військовослужбовців актуальною залишається проблема отримання якісної психологічної підтримки, проведення тренінгів, консультацій. Важливо, щоб у такі скрутні моменти ця категорія населення не залишалася сам на сам зі своїми проблемами. І тут важливо мати і зворотній процес зі сторони суспільства, яке повинно виявляти повагу, розуміння, підтримку учасникам бойових дій та членам їх сімей. Можливості сучасного інформаційного суспільства доволі потужні у цьому плані.

3.2. Основні проблеми соціального захисту учасників бойових дій та членів їх сімей

Щодо проблемних аспектів соціального захисту УБД та членів їх сімей, то варто відзначити, що соціальне обслуговування цих категорій населення покладається на обласні управління соціального захисту населення, районні та міські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Засновниками нових формувань організацій соціальної допомоги виступили недержавні соціальні служби, до переліку яких входять громадські організації, благодійні фонди, волонтерська діяльність під час бойових дій. Проте ці громадські організації, як державні, так і недержавні, діють виключно відповідно до положень своїх функціональних завдань і не сприяють ні уніфікації всіх завдань, ні спрощенню процедури звернення за соціальною допомогою. У сучасних

умовах актуалізується питання «щодо формування та розвитку єдиної державної соціальної служби, діяльність якої була спрямована на забезпечення та сприяння у взаємодії та співпраці з іншими недержавними соціальними службами. Це могло б забезпечити надання швидкої та ефективної допомоги учасникам бойових дій та членам їх сімей» [11, с. 199].

Серед проблемних аспектів роботи з учасниками бойових дій визначають неузгодженість в діях органів державної влади щодо належного забезпечення проведення єдиної соціальної політики в даному напрямку. Аналітики наголошують, що «на відсутності необхідних кваліфікованих кадрів, які могли б надавати не тільки медичну, але й психологічну реабілітацію певним категоріям населення. Потрібно забезпечити проведення ефективної соціальної роботи з певними категоріями населення. До таких категорій належать також учасники бойових дій та члени їх родин» [23, с.36].

Серед не вирішених проблем варто також виділити відсутність ефективного механізму щодо вирішення проблем з житлом для військовослужбовців. Зокрема, в Україні розроблена Комплексна програма забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, посадових осіб митної служби та членів їх сімей. Однак, як показує практика, внаслідок постійного недофінансування, нестачі матеріальних ресурсів ефективність даної програми як одного з важливих інструментів вирішення житлових проблем військовослужбовців є доволі низькою. Певним позитивним кроком стала державна програма іпотечного кредитування житла «ЄОселя», яка запрацювала у жовтні 2022 року.

Потребує вдосконалення система пільгового забезпечення військовослужбовців, ветеранів війни, УБД та членів їхніх сімей. Як показує практика така система переважно має компенсаційний характер [23, с.36]. У ситуації, яка склалася в Україні, важливо розвивати мотивувальний характер системи пільг. Сьогодні як ніколи наше суспільство потребує формування ефективної моделі соціального заохочення громадян до виконання свого

військового обов'язку, що у свою чергу істотно вплине на забезпечення потреб національної безпеки нашої держави.

Незважаючи на певні позитивні зміни, необхідно збільшити фінансове забезпечення військовослужбовців та створити ефективну систему матеріального стимулювання та надання послуг щодо соціального захисту для мобілізованих військовослужбовців, які безпосередньо приймають участь у веденні бойових дій.

Не втратило актуальності питання налагодження ефективних систем надання різноманітних видів послуг з реабілітації, адаптації та консультацій учасникам бойових дій та їхнім родинам. Зокрема, мова йде про Державну службу у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, яка координує діяльність центрів соціально-психологічної реабілітації населення. Слід відмітити, що в Україні діє лише п'ять таких центрів [30, с. 49]. Але така кількість центрів не відповідає зростаючим потребам нашого суспільства. Наслідки збройної агресії вражають. І кількість людей, які потребують соціальної підтримки, також зростає. Мова йде про надання послуг щодо освітньої, реабілітаційної та соціальної допомоги. Також ветерани війни, учасники антитерористичної операції та члени їх сімей мають потребу у психологічній та інформаційно-просвітницькій допомозі.

Також варто відмітити, що ще одним проблемним аспектом, який заважає належному функціонуванню системи соціальної роботи з учасниками бойових дій, недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів» [1, с.39]. Мова йде також про те, що надмірне навантаження працівників соціальних служб істотно впливає на низьку ефективність наданих послуг соціальними працівниками. Важливо підвищити якість тих послуг, які надаються працівниками соціальних служб. Потрібно проводити роз'яснювальну роботу та популяризувати серед населення діяльність соціальних служб та центрів соціально-психологічної реабілітації та тих послуг, які ними надаються [32, с.50]. Важливо також розширювати спектр соціальних послуг.

Сьогодні існує також багато проблем, що мають організаційний та законодавчий характер стосовно легалізації статусу добровольців, які надають послуги з медичної допомоги постраждалим і належать до складу добровольчих формувань [18, с. 65].

Багато скарг надходить до органів Укртрансбезпеки щодо порушення прав УБД під час користування громадським транспортом. Буває так, що водії під приводом різних причин категорично відмовляють перевозити пільгові категорії населення по посвідченню учасника бойових дій.

Аналіз судової практики показує також чималу кількість питань, які винпов'язані із правозастосовчою діяльністю. Законодавство у цій сфері потребує вдосконалення. Мва йде про ті ситуації, коли УБД звертаються за захистом своїх порушених трудових прав до суду. Це пов'язано з необгрунтованим звільненням, невивплатою заробітної плати. А така ситуація істотно впливає на добробут цілої родини і зумовлює інші проблеми.

3.3. Напрями вдосконалення форм і способів соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей

Не зважаючи на складні умови збройного протистояння, держава докладает певних зусиль щодо покращення соціального забезпечення УБД та членів їх сімей, прагнучи надавати належне фінансове забезпечення та ті виплати, грошові допомоги, компенсації, які гарантуються державою [15, с. 19]. Проте, в деяких випадках ці заходи часто знецінюються проявом певних проблем, які пов'язані з поганим соціальним обслуговуванням цієї категорії населення.

Учасники воєн пережили багато складних ситуацій і зараз можуть переживають депресивні стани, певні розчарування, неможливість адаптуватися у мирних умовах життя суспільства. У таких нестандартних умовах бійцям знадобилися зовсім інші навички та способи поведінки, які дали можливість вижити у складних умовах збройного протистояння. Такі

навички несприйнятні у мирному суспільстві, оскільки породжені агресією, психологічними травмами, наслідками контузій. І це все накладає свій відбиток на особливості соціальної взаємодії. Вважаємо, що наше суспільство ще довго буде переживати травми, нанесені війною. Саме тому УБДпотребують відновлення здоров'я, мають потребу у соціально-психологічній реабілітації, певних заходів налагодження соціальної комунікації та отриманні соціальних послуг, які стосують різних аспектів життя людини [31, с. 176]. Соціальна робота з учасниками бойових дій має мати комплексний та системний характер.

Важливо не тільки надавати реальну психолого-соціальну підтримку, а також проводити інформування про належні їм пільги, соціальні виплати та різні види соціальної роботи, що можуть надаватися. Потрібно допомагати скеровувати необхідні запити у відповідні інстанції та заклади охорони здоров'я для отримання цих пільг та необхідного лікування.

При розв'язанні проблем, пов'язаних з реабілітаційними заходами, варто застосовувати різні форми соціальної роботи, зокрема проводити семінари для співробітників служб із соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій, проводити індивідуальне психологічне та юридичне консультування для цієї категорії населення, здійснювати ефективний соціальний та правовий захист [10, с. 1005]. Ці заходи здійснювати при взаємодії та співпраці з боку органів місцевого самоврядування. Потрібно сприяти в отриманні тих соціальних послуг та благ, які передбачені чинним законодавством.

Ще один важливий аспект соціальної роботи полягає у створенні та у сприянні роботи громадських об'єднань. З досвіду більшості військових, військова служба яких проходила у складних умовах, вони перебували у «гарячих» місцях, де велися жорсткі бойові дії, ці воїни мають потребу систематичних зустрічей і спілкування з тими, з ким вони служили, ділитися пережитим досвідом. Це дає їм можливість відчути підтримку, що вони не одні

зі своїми проблемами, дає можливість легше та швидше подолати наслідки перенесених психологічних травм.

Варто наголосити, що соціальна робота має носити комплексний характер. Це може бути реалізовано через створення єдиної державної системи соціального захисту осіб, які постраждали під час виконання військового обов'язку. На рівні держави має відбутися підвищення пенсійного забезпечення для інвалідів та УБД та інших категорій ветеранів бойових дій [21, с. 52].

Таким чином, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що основними напрямками соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей має бути надання послуг з медико-психологічної реабілітації та соціальної підтримки. Вказана робота повинна системний та комплексний характер, бути науково-обґрунтованою. Потрібно створювати та вдосконалювати нормативно-правову базу забезпечення ефективної соціальної роботи з цією категорією населення. Важливо розробляти нові форми та способи соціальної роботи надання якісних соціальних послуг. Наші військові мають потребу у створенні спеціалізованих центрів для надання їм необхідної допомоги. Тільки держава може забезпечити необхідні виплати, пенсії та допомоги для військоових, так і членів їх родин. У цьому аспекті слід ще раз наголосити, що ці заходи варто проводити комплексно у взаємодії державних органів усіх рівнів, а також громадських об'єднань, медичних установ, центрів з надання психологічної та соціальної допомоги.

Висновки до третього розділу

Соціальна робота з учасниками бойових дій та членами їхніх сімей є одним із важливих напрямків належної підтримки для цієї категорії населення. Важливо надавати належний правовий захист вказаній категорії осіб, сприяти у забезпеченні соціальної стабільності у військових частинах. Така робота вимагає постійного та оперативного моніторингу та контролю, що дасть

можливість своєчасно реагувати на сучасні виклики. УБДта члени їх сімей мають потребу щодо належного інформування про їхні права та соціальні гарантії. Таке інформування щодо соціального та правового захисту військовослужбовців має здійснюватися через інформаційні ресурси Міністерства оборони України. Така інформація повинна надходити оперативно, відображати ті зміни, які відбуваються щодо правової та соціальної роботи. Також важливо доносити інформацію про особливості порядку нарахування виплат, які їм належать під час дії воєнного стану, щодо отримання різноманітних надбавок, пільг, надання відпусток, так і іншу важливу інформацію.

Важливим напрямом діяльності також є підготовка фахівців системи соціального супроводу учасників бойових дій. Соціальну роботу слід розглядати в якості універсального виду професійної діяльності, оскільки вона займається вирішенням ряду важливих соціальних проблем та наданням соціальної підтримки особам у складних життєвих обставинах.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз сучасного стану соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх родин, дав можливість виявити та проаналізувати існуючі проблеми стосовно способів та форм соціальної роботи з цією категорією населення. Вказана проблема актуалізувалася з 2014 року і на сьогодні потребує вирішення. Варто відмітити відсутність комплексних наукових досліджень з даної проблеми. Незважаючи на вже тривалий період існування військового конфлікту на Сході України та збройного протистояння російському агресору, ми не маємо на державному рівні чіткого бачення щодо вирішення проблеми соціального захисту та ефективної соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх родин.

Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми родинами набуває все більшого значення в контексті збройної агресії росії проти України. Сьогоднішні події вимагають значного посилення систем соціального захисту та соціальної допомоги нашим громадянам. Невизначеність щодо майбутніх життєвих перспектив, зміни традиційного способу життя, відсутність сприятливого соціального середовища для соціалізації – все це є результатом нинішньої кризової ситуації в Україні.

Зазначені проблеми неможливо вирішити без систематичного втручання соціальних працівників, професійна діяльність яких спрямована на допомогу людям у певних процесах суспільного життя. Водночас військовослужбовці та їхні сім'ї піддаються впливу та вразливості зовнішніх та внутрішніх факторів. У цьому сенсі зараз є нагальна потреба у розвитку та вдосконаленні форм і методів соціальної роботи з окремими групами населення.

На основі аналізу нормативно-правової бази, що стосується соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей, варто зазначити, що існуючі форми та способи, які використовуються при здійсненні соціальної роботи з військовослужбовцями спрямовані на реалізацію основних цінностей щодо забезпечення належних умов життя військовослужбовців та членів їхніх

сімей (соціальний захист). Також така робота передбачає надання необхідної соціальної підтримки шляхом періодичного задоволення соціальних потреб осіб, які перебувають у складному соціальному та економічному становищі. Важливого значення набуває потреба у якісному соціальному обслуговуванні щодо задоволення наявних соціальних потреб через надання їм різноманітних соціальних послуг. Важливо надавати соціально-педагогічну та психологічну допомогу учасникам бойових дій, які опинились у складних життєвих обставинах, проводити адаптаційну роботу через організацію відповідних семінарів та тренінгів.

Варто відмітити, що соціальному захисту, як і соціальній підтримці, у сучасній соціальній роботі з учасниками бойових дій відводиться важлива роль. Соціальний захист передбачає систему превентивних і комплексних заходів, що спрямовуються на збереження прав та свобод учасників бойових дій, сприяють певній соціальній адаптації та реабілітації військових. Усі ці заходи повинні бути спрямованими на забезпечення певного сприятливого зовнішнього соціального середовища та сприяти подальшій активній соціалізації УБД до нових умов життя. Тобто людина, яка значний досвід участі у бойових діях, повинна мати можливість повернутися до нормальних умов життя, мати можливість реалізувати свій потенціал у іншій професії у разі потреби, забезпеченні належного рівня комунікації з оточуючим середовищем.

Варто зазначити, що соціальна робота з військовослужбовцями має комплексний характер і включає елементи соціального захисту, соціальної підтримки, соціального обслуговування, адаптаційної роботи та знаходить свою реалізацію у сучасній системі державного управління – наданні соціальних послуг [4, с. 188]. Саме тому соціальна робота з учасниками бойових дій та членами їх сімей повинна носити комплексний характер на проводитися за такими основними напрямками, як соціальний, соціально-педагогічний, соціально-психологічний, соціально-правовий, соціально-економічний, медико-соціальний, матеріальний та соціально-трудоий.

Важливим аспектом є також забезпечення реалізації заходів щодо освітнього та соціокультурного напрямів. Це дасть можливість забезпечити належну адаптацію людини у соціальному середовищі, створить можливості для її всебічного особистісного розвитку та самовдосконалення.

Також у сучасних умовах не втрачає своєї актуальності потреба у розробці та реалізації основних шляхів усвідомлення суспільством в цілому та фахівцями відповідних сфер соціальних проблем учасників бойових дій та їхніх сімей. Потрібно здійснювати постійний науково-практичний пошук вирішення проблем, які виникають у зв'язку із значним збільшенням кількості осіб із статусом учасника бойових дій, надавати дієву та ефективну допомогу визначеній категорії у практичному вирішенні проблем, з якими вони зіткнулися.

Мета сучасної соціальної роботи полягає у її практичній спрямованості на збереження фізичних та психічних сил військовослужбовців, скорегування їхніх особистісних установок, стимулюванні їхнього розвитку у суспільстві. Варто погодитися з твердженням О.Логінової, що «оптимізація сучасних технологій соціальної роботи з учасниками бойових дій можлива за умови розширення спектру послуг, які надаються у державній мережі соціальних служб. Також потрібно створювати альтернативні осередки надання соціальних послуг. Потрібно забезпечити якісну підготовку фахівців із соціальної роботи зі спеціальними навичками роботи з військовими для вирішення проблем, які виникають у військовослужбовців. Важливим напрямком є організація самопомоги та взаємодопомоги членам сімей та родинам військовослужбовців. На державу покладається завдання у формуванні та реалізації ефективної соціальної політики, зокрема у сфері соціального захисту учасників військових подій в Україні» [25, с. 69].

Для покращення рівня та якості соціального захисту учасників бойових дій, на наш погляд, необхідно завершити побудову якісно нової моделі грошового забезпечення військовослужбовців з урахуванням їх пенсійного забезпечення. Важливе значення має створення єдиного реєстру УБДта

інформаційних центрів щодо допомоги учасникам бойових дій, можливостей ознайомлення з їхніми правами, пільгами, надання необхідних юридичних консультацій тощо. Потрібні якісні зміни щодо удосконалення механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їх сімей.

Результативність соціальної роботи з учасниками бойових дій визначається багатьма факторами. Ці фактори можемо поділити на дві великі групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх варто віднести особливості макросередовища, мікросередовища, соціально-педагогічні фактори. Внутрішні фактори обумовлені індивідуальними особливостями особи. Важливий аспект, на який варто звертати увагу, що в соціальній роботі з учасниками бойових дій потрібно враховувати їх певні індивідуальні та професійні якості, вміння та навички. До таких якостей варто віднесуться, зокрема: відповідальність і підвищене почуття обов'язку; мотивацію; старанність та ініціативність у роботі, самостійність та чесність; відрізняються також принциповістю, працелюбністю, рішучістю, сміливістю, стійкістю до випробувань; володіють підвищеною фізичною витривалістю та іншими якостями [2, с.71].

Таким чином, соціальна робота з учасниками бойових дій та членами їх сімей пов'язана з адаптацією, соціалізацією, психологічною, педагогічною, юридичною, соціальною допомогою та з іншими соціальними послугами. Соціальна робота з учасниками бойових дій має носити комплексний характер, поєднувати різні форми та методи її здійснення з метою підвищення її ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алещенко В. І. Соціальна політика в Збройних Силах України : проблеми та шляхи їх розв'язання. *Наука і оборона*. 2005. № 2. С. 38-44.
2. Архипова С. П., Бік О. Я. Соціальна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО, звільненими в запас. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2021. 6 (344). Ч.1. С.64-77. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-6\(344\)-1-64-77](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-6(344)-1-64-77)
3. Бастричев В. С., Островська Н. О. Деякі аспекти соціального захисту УБДв України. *Реабілітація УБДв України: досвід та перспективи* : Тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький, 2018. С. 11-16.
4. Бессараба О. Ю. Особливості реабілітації та соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців, членів їхніх сімей та членів сімей загиблих учасників терористичної операції. *Реабілітація УБДв України: досвід та перспективи* : Тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький, 2018. С. 185-188.
5. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців УБДв системі соціальних служб. Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка 2018. 39 с. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12237/1/Aref_Bryndikov.pdf
6. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців УБДв системі соціальних служб: теоретико-методичні основи : монографія. Хмельницький : Вид-во «Поліграфіст», 2018. 372 с.
7. Військово-соціальна робота у Збройних Силах України. URL: <https://studfile.net/preview/5149458/page:9/>
8. Галко О. М. Нормативно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців – учасників АТО. *Реабілітація УБДв України: досвід та*

перспективи : Тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький, 2018. С. 16-19.

9. Гордієнко Є. П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту УБДв Україні. Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Харків, 2021. 296 с.

10. Гульбс О., Кобець О. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*. 2021. № 7. С. 1000-1006.

11. Дубович Г.В. Соціальна робота з учасниками бойових дій: існуючий досвід та актуальні проблеми. *Реабілітація УБДв Україні: досвід та перспективи* : Тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький, 2018. С. 193-201.

12. Дуля А. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до здійснення соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. № 2 (27). С. 193-198.

13. Журавльов М.В., Мулява В.Д. Організація військово-соціальної роботи у Збройних Силах України: основні проблеми становленні та удосконалення в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія "Історія". 2021. Випуск 1 (44). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36812/1/%D0%9E%D0%A0%D0%93%D0%90%D0%9D%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%92%D0%86%D0%99%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%9E-%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%87.pdf>

14. Заребельний В. Соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх сімей – це питання, яке завжди на часі. *АрміяInfom*. 2023. URL:

<https://armyinform.com.ua/2023/04/22/soczialna-pidtrymkavijskovosluzhbovcziv-ta-yihnih-simej-cze-pytannya-yake-zavzhdy-na-chasi/>

15. Карпенко О. Методи соціальної роботи як складова успішної професійної діяльності соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 4 (4). С. 18-24.

16. Квітко Н. М. Соціальна робота з вимушено переміщеними особами як наукова проблема. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: матеріали наук. практ. інтернет-конф.*, (Дніпро, 3-4 черв. 2021 р). Дніпро, 2021. С. 282-286.

17. Колесніченко, О. Методика Оцінки травматичності бойового досвіду у військовослужбовців-учасників бойових дій. *Український психологічний журнал*. 2018. № 3. С. 78-95.

18. Кондратенко О. О. Державне регулювання механізмів соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їх сімей: дис. канд. наук. з держ. управління : 25.00.02.Київ, 2019. 280 с.

19. Кондратенко О. О. Загальні засади нормативно-правового забезпечення державного управління у сфері соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їх сімей. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія : Державне управління. 2015. № 4. С. 113-120. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_4_19

20. Конституція України від 28 червня 1996 року. Документ 254к/96-ВР Редакція від 01.01.2020, підстава - 27-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

21. Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей. Експертні рекомендації до формування оновленої державної політики щодо ветеранів та їхніх сімей. Жовтень 2023, Київ. 109 с.

22. Кравчук В. М. Проблема адаптації та дезадаптації учасників АТО/ООС. *Реабілітація УБДв Україні: досвід та перспективи* : Тези

доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький, 2018. С. 139-144.

23. Кравченко М. В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. *Аспекти публічного управління*. 2015. №11-12. С. 36-43. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_11-12_7.

24. Лесков В. О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах». Хмельницький, 2008. 22 с.

25. Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Випуск 2 (7). С.61-71.

26. Логвінова О. Г. Соціально-педагогічна адаптація військовослужбовців, які повернулися з зони АТО, засобами соціально-психологічного тренінгу. *SOCIOPROSTIP: міждисциплінарний електронний зб. наук. праць із соціології та соціальної роботи*. 2018. № 7. С. 74–78.

27. Ломакін Г. І. Роль соціальної активності в корекції ПТСР у ветеранів. *Проблеми екстремальної та кризової психології* : Збірник наукових праць. Випуск 11. Харків : НУЦЗУ, 2012. С. 109-120.

28. Лукашенко М. Ю. Актуальні напрями психосоціальної роботи з учасниками бойових дій: зарубіжний досвід. *Юридична психологія*. 2018. № 2 (23). С. 48-58.

29. Методи соціальної роботи. URL: <http://weblib.pp.ua/vopros-vopros-metodyi-sotsialnoy-20563.html>

30. Міністерство у справах ветеранів України. Єдиний державний реєстр Аналітична інформація за даними. 2023. № 23 (2). С. 48-58. URL: <https://data.mva.gov.ua/>

31. Мигович І. І., Жмир В. Ф. Теоретичні засади соціальної роботи: навч. посібник. Ужгород: Говерла. 2007. 166 с.

32. Назаренко І. І., Якимець, В. М., Печиборщ В. П., Слабкий Г. О., Іванов В. І., Поліщук А. О. Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні (аналітичний огляд літератури). Україна. *Здоров'я нації*. 2019. № 1. С. 48-58.

33. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2. Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.

34. Попелюшко Р. П. Психолого-аксіологічні засади реабілітації комбатантів при віддалених наслідках стресогенних впливів. Дис. ... док. псих. наук. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПНУ. 2021 URL: <http://psychology-naes-ua.institute/read/2457/>

35. Про порядок надання статусу учасника бойових дій залученим до конфіденційного співробітництва особам, які брали участь у виконанні завдань руху опору на тимчасово окупованій території України, у районі проведення антитерористичної операції, районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії або на інших територіях, де в період виконання зазначених завдань велися воєнні (бойові) дії. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1452. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#Text>

36. Права, пільги, соціальні гарантії та норми забезпечення, встановлені законодавством України для військовослужбовців Збройних сил України та членів їхніх сімей. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/prava-pilgy-socialni-garantiyi-ta-normyzabezpechennya-vstanovleni-zakonodavstvom>

37. Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій залученим до конфіденційного співробітництва особам, які брали участь у виконанні завдань руху опору на тимчасово окупованій території України, у районі проведення антитерористичної операції, районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії або на інших територіях, де в період виконання зазначених завдань

велися воєнні (бойові) дії. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1452 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1452-2021-%D0%BF#Text>

38. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення. Постанова Кабінету Міністрів України № 413 від 20.08.2014 року URL:

39. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2023 р. № 1050 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2023-%D0%BF#Text>

40. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20 грудня 1991 року. Документ 2011-XII. Редакція від 19.05.2024, підстава - 3687-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

41. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від Документ 3551-XII. Редакція від 04.04.2024 року, підстава - 3549-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

42. Рассказова О.І., Логвінова О. Г. Визначення якості надання соціальної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей: анкета. URL : <http://surl.li/abukd>

43. Савицький В.І. Особливості військової соціальної роботи з різними категоріями населення. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4875/1/11%20-%201_9_%20-%202022.pdf

44. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин та туризму. 2020. 275 с.
45. Семигіна Т. Уроки війни, (не) вивчені вітчизняною соціальною роботою. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень*: матеріали III Міжнародної наукової конференції, 23 вересня 2022 р., м. Київ: МЦНД, Україна. 2022. С. 47-49.
46. Сидоренко А. О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.27>
47. Соціальна робота в Україні: Навч. посібник / І. Д. Зверева, О. В., Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверевої, Г. М., Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури. 2004. URL: https://bahmat.at.ua/zvereva_socialna_robota.pdf
48. Статус учасника бойових дій. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/212035_status-uchasnika-boyovikh-dy
49. Столярик О., Семигіна Т. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10. NO. 1. Pp. 63-77. DOI: 10.25128/2520-6230.23.1.6
50. Таран Ю. Я. Соціальна адаптація колишніх військовослужбовців та членів їх сімей. Досвід роботи недержавних некомерційних організацій. *Праця і соціальні відносини*. 2010. № 1. С. 211–217.
51. Турбан В. В. Реабілітаційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій у центрах соціальних служб: етичний аспект. *Творча спадщина Г.С. Костюка: історія та сучасність*. 2018. С. 345–346.
52. Шолудько Ю. О. Соціальний захист військовослужбовців за законодавством України. *Актуальні проблеми сучасного права*. 2018. С. 55–68.
53. Шумейко А. П. Види реадaptaції і психореабілітації учасників бойових дій. *Проблеми екстремальної і кризової психології*. 2017. С. 21-22.

